

Universitatea Babeș Bolyai
Facultatea de Teologie Reformată

Școala doctorală „Ecumene”

**Roluri ale conducerii bisericești în
păstrarea și transmiterea tradiției
apostolice, conform Epistolelor Pastorale**

Coordonator științific

Prof. Univ. Dr. János Molnár

Doctorand

Dumitru Piscuc

Cluj Napoca, 2019

τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως
ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου

1 Tim. 1:5

CUPRINS

ABREVIERI..... Error! Bookmark not defined.

Capitolul 1 Introducere: cadrul, obiectivul, motivația, direcția și teza cercetării Error! Bookmark not defined.

1.1. Introducere **Error! Bookmark not defined.**

1.2. Cadrul cercetării **Error! Bookmark not defined.**

1.3. Obiectivul și motivația cercetării **Error! Bookmark not defined.**

1.4. Stadiul cercetărilor și implicațiile lor pentru studiul de față **Error! Bookmark not defined.**

1.4.1. William D. Mounce..... **Error! Bookmark not defined.**

1.4.2. Margaret Y. MacDonald **Error! Bookmark not defined.**

1.4.3. David C. Verner **Error! Bookmark not defined.**

1.4.4. Frances Young **Error! Bookmark not defined.**

1.4.5. Korinna Zamfir. **Error! Bookmark not defined.**

1.5. Ipoteze, direcția cercetării, teza de lucru **Error! Bookmark not defined.**

Capitolul 2 Viața și identitatea comunităților creștine, conform Epistolelor Pastorale..... Error! Bookmark not defined.

2.1. Orașul Efes: viață socio-culturală și religioasă **Error! Bookmark not defined.**

2.2. Insula Creta: viață socio-culturală și religioasă..... **Error! Bookmark not defined.**

2.3. Fundalul socio-religios al destinatarilor Epistolelor pastorale **Error! Bookmark not defined.**

2.3.1. Epistola 1 Timotei **Error! Bookmark not defined.**

2.3.1.1. ἵνα παραγγείλης τισὶν μὴ ἕτεροδιδασκαλεῖν – „să poruncești unora să nu învețe altă învățătură” (1Tim. 1:3-4, 6-7) ... **Error! Bookmark not defined.**

2.3.1.2. κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων – „ei opresc căsătoria și consumarea bucatelor” (1 Tim. 4:1-3)... **Error! Bookmark not defined.**

- 2.3.1.3. 1 Timotei 6:20-21: falsa cunoaștere și eșuarea în credință **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.1.4. 1 Timotei 6:3-5: învățătorii falși și caracterul lor viciat **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.1.5. 1 Tim. 1:19b-20: Imeneu și Alexandru modele de învățătură coruptă?..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.2. Epistola 2 Timotei **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.2.1. 2 Timotei 2:16-18: Imeneu și Filet, propovăduitorii eschatologiei realizate? **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.2.2. 2 Timotei 2:23-26: Timotei și învățătorii falși **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.2.3. 2 Timotei 3:1-9: zilele din urmă și învățătura falsă **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.3. Epistola către Tit **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.3.1. Tit. 1:10-16: învățătorii falși: caracter și învățătură **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.3.2. Tit 3:9-11: învățătorii falși: comportament și relaționare ... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.4. Concluzii **Error! Bookmark not defined.**
- 2.4. Organizarea și structura comunităților creștine..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.1. Structura socială a comunităților creștine **Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.2. οἰκός în Imperiul Roman: aspecte generale, componentă și structură..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.3. Concluzii și implicații ale conceptului de οἰκός ... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5. Structura și organizarea οἰκός-ului în Epistolele Pastorale **Error! Bookmark not defined.**

- 2.5.1. Bărbatul – autoritate, proprietate și maturitate **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.2. Femeia – supunere, comportament decent și procreere **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.3. Văduvele – slujire și mărturie **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.4. Copiii – supunere și ascultare de părinți **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.5. Sclavii – supunere și onoare față de stăpâni și față de Dumnezeu **Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.6. Excursus: 1 Tim. 2.9-15 – Rolurile femeilor în închinarea publică **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6. Articularea identității religioase a comunităților creștine din EP.... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.1. De la „Trupul lui Hristos” la „Casa lui Dumnezeu” **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.2. οἶκος θεοῦ – „Casa lui Dumnezeu” (1 Tim. 3:15) **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.3. ἐκκλησία θεοῦ – „Biserica lui Dumnezeu” (1 Tim. 3:5, 15). .. **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.4. στῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας – „stâlpul și temelia adevărului” (1 Tim. 3:15)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.5. μεγάλη δὲ οἰκία – „casă mare” (2 Tim. 2:20-21).. **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.6. λαὸν περιούσιον – „popor ales” (Tit. 2:14) **Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.7. τοῖς ἀδελφοῖς – „frați” (1 Tim. 4:6; 6:2)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 2.7. Implicații ale ecleziologiei pentru studiul de față și pentru interpretarea EP în ansamblul lor..... **Error! Bookmark not defined.**
- Capitolul 3 Conținutul tradiției apostolice în Epistolele Pastorale Error! Bookmark not defined.**
- 3.1. Aspecte introductive și terminologie..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2. Elemente doctrinare ale tradiției apostolice în EP. **Error! Bookmark not defined.**

3.2.1. Planul lui Dumnezeu (1 Tim. 1:4) ... **Error! Bookmark not defined.**

3.2.2. Dumnezeu – Creator (1 Tim. 4:3-4; 6:13,17) **Error! Bookmark not defined.**

3.2.3. Dumnezeu – Mântuitor (1 Tim. 1:1; 2:3-5; 4:10; Tit 1:3; 2:10; 3:4).....**Error! Bookmark not defined.**

3.2.4. Dumnezeu – Domn, Stăpân și Împărat (1 Tim. 1:17; 6:15-16)**Error! Bookmark not defined.**

3.3. Persoana și lucrarea lui Hristos Isus..... **Error! Bookmark not defined.**

3.3.1. Hristos Isus – Mântuitor (1 Tim. 1:15; 2:4-6; 2 Tim. 1:9-10; 2:8-13; Tit 1:4; 2:11-14; 3:6) **Error! Bookmark not defined.**

3.3.2. Hristos Isus – Mijlocitor/Mediator și om (1 Tim. 2:5)**Error! Bookmark not defined.**

3.3.3. Hristos Isus – Domn (1 Tim. 1:2, 12; 3:16; 2 Tim. 1:2)**Error! Bookmark not defined.**

3.3.4. Hristos Isus – Judecător (2 Tim. 4:1,8).....**Error! Bookmark not defined.**

3.3.5. Arătarea lui Hristos Isus – 1 Tim 3:16b și 1 Tim. 1:15b**Error! Bookmark not defined.**

3.4. Lucrarea Duhului Sfânt **Error! Bookmark not defined.**

3.4.1. Regenerarea și înnoirea făcute de Duhului Sfânt (Tit 3:5)**Error! Bookmark not defined.**

3.4.2. Rolul Duhului Sfânt în păstrarea și transmiterea adevăratei învățături (2 Tim. 1:14)..... **Error! Bookmark not defined.**

3.4.3. Duhul Sfânt și învățătorii falși (1 Tim. 4:1-2) **Error! Bookmark not defined.**

3.5. Terminologia folosită pentru a defini învățătura transmisă în comunitățile EP **Error! Bookmark not defined.**

3.5.1. διδασκαλία – „învățătura/doctrina”.. **Error! Bookmark not defined.**

3.5.2. παραθήκη – „depozit”, „bun oferit spre păstrare” **Error! Bookmark not defined.**

- 3.5.3. ὑγιαίνουσα διδασκαλία – „învățătura sănătoasă” **Error! Bookmark not defined.**
- 3.5.4. εὐαγγέλιον – „Evanghelia” **Error! Bookmark not defined.**
- 3.5.5. ἱερὰ γράμματα – „Sfintele Scripturi” (1 Tim. 5:18b; 2 Tim. 3:15-16). **Error! Bookmark not defined.**
- 3.5.6. πίστις – „credința” **Error! Bookmark not defined.**
- 3.5.7. ἀληθεία – „adevărul (Evangheliei)”. **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6. Manifestări liturgice specifice comunităților EP... **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.1. Rugăciunea publică a Bisericii pentru autorități (1 Tim. 2:1-2) **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.2. Rugăciunea bărbaților (1 Tim. 2:8).. **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.3. Oficiul slujitor al văduvelor (1 Tim. 5:3-16) .. **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.4. Modelul femeilor în vârstă..... **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.5. Diaconițele – slujire și caracter (1 Tim. 3:11) **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.6. Lois și Eunice, Prisca și Claudia – modele de credință autentică **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.7. Eva – exemplul biblic negativ..... **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.8. Punerea mâinilor **Error! Bookmark not defined.**
- 3.6.8.1. Punerea mâinilor pentru hirotonire/însărcinare (1 Tim. 5:22) **Error! Bookmark not defined.**
- 3.7. Exigențe etice aplicate conducătorilor din EP..... **Error! Bookmark not defined.**
- 3.7.1. Elemente de conduită personală și familială... **Error! Bookmark not defined.**
- 3.7.2. Elemente de conduită eclezială **Error! Bookmark not defined.**
- 3.7.2.1. Elemente de conduită eclezială în epistola către Tit..... **Error! Bookmark not defined.**

3.7.2.2. Elemente de conduită eclezială în 1 Timotei:
prezbiterii/episcop.....**Error! Bookmark not defined.**

3.7.2.3. Elemente de conduită eclezială a diaconilor... **Error! Bookmark not defined.**

3.7.3. Timotei și Tit: modele de etică și comportament.. **Error! Bookmark not defined.**

3.7.4. Elemente de conduită socială specifică.....**Error! Bookmark not defined.**

Capitolul 4 Roluri ale slujirii conducătoare în viața comunităților creștine, conform Epistolelor Pastorale Error! Bookmark not defined.

4.1. Rolul didactic al liderilor: învățatură publică.....**Error! Bookmark not defined.**

4.1.1. διδάσκω și cuvinte înrudite: terminologie și hermeneutică**Error! Bookmark not defined.**

4.1.2. διδάσκειν: 1 Timotei 2:12 **Error! Bookmark not defined.**

4.1.3. παράγγελλε (ταῦτα) καὶ δίδασκε: 1 Timotei 4:11. **Error! Bookmark not defined.**

4.1.4. δίδασκε καὶ παρακάλει: 1 Timotei 6:2b.....**Error! Bookmark not defined.**

4.1.5. διδάσκοντες: Tit 1:11 **Error! Bookmark not defined.**

4.1.6. διδασκαλία și cuvinte înrudite: terminologie și hermeneutică**Error! Bookmark not defined.**

4.1.7. πρόσεχε τη διδασκαλία – „ocupă-te cu învățătura” (1 Tim. 4:13)
Error! Bookmark not defined.

4.1.8. ἔπεχε σεαυτω καὶ τη διδασκαλία – „fii cu luare aminte asupra învățăturii” (1 Tim. 4:16)..... **Error! Bookmark not defined.**

4.1.9. μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλία – „în special pe cei ce se ostenesc cu propovăduirea și învățătura” (1 Tim. 5:17b).....**Error! Bookmark not defined.**

4.1.10. γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν – „Scriptura este insuflată de Dumnezeu să dea învățătură” (2 Tim. 3:16)**Error! Bookmark not defined.**

- 4.1.11. ἐν τῇ διδασκαλίᾳ – „în învățătură dă dovadă de integritate” (Tit 2:7)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4.2. Proclamarea mesajului apostolic/adevărarei învățături **Error! Bookmark not defined.**
- 4.2.1. κηρύσσο: terminologie și interpretare..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4.2.2. κήρυξον τὸν λόγον – „propovăduiește Cuvântul” (2 Tim. 4:2) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.3. Păstrarea și transmiterea tradiției apostolice **Error! Bookmark not defined.**
- 4.3.1. τὴν παραθήκην φύλαξον – „păzește ce ți s-a încredințat” (1 Tim. 6:20; 2 Tim. 1:12, 14)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4.3.2. τηρήσαι σε τὴν ἐντολὴν – „să păzești porunca” (1 Tim. 6:14) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.3.3. Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι – „îți încredințez această poruncă” (1 Tim. 1:18; 2 Tim. 2:2) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.4. Învățarea slujitorilor bisericești (Tit 1:5; 1 Tim. 5:22) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.4.1. καταστήσης κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους – „să rânduiești prezbiteri în fiecare cetate” (Tit 1:5)..... **Error! Bookmark not defined.**
- 4.4.2. χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει – „să nu îți pui mâinile peste nimeni cu grabă” (1 Tim. 5:22) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.4.3. δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον – „diaconii să fie testați mai întâi ” (1 Tim. 3:10) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.5. Disciplinarea prezbiterilor (1 Tim. 5.19-22) **Error! Bookmark not defined.**
- 4.6. Disciplinarea credincioșilor (Tit 1:9, 11; 2:15; 2 Tim. 2:25 4:2).... **Error! Bookmark not defined.**
- 4.7. Cărmuirea și administrarea bisericii lui Dumnezeu (Tit 1:7; 1 Tim. 3:5, 5:17a)..... **Error! Bookmark not defined.**

Capitolul 5 Ecouri ale relației dintre conducerea bisericii și tradiția apostolică în scrierile Părinților Apostolici: 1, 2 Clement și Epistolele Ignațiu din Antiohia..... Error! Bookmark not defined.

5.1. 1 Clement Error! Bookmark not defined.

5.1.1. 1 Clement: scurtă introducere Error! Bookmark not defined.

5.1.2. Componenta și structura conducerii bisericești în 1 Clement...Error! Bookmark not defined.

5.1.3. Rolurile celor aflați în conducerea bisericiiError! Bookmark not defined.

5.1.4. Relația dintre liderii comunității Error! Bookmark not defined.

5.1.5. Responsabilitățile creștinilor față de cei aflați în conducerea bisericii Error! Bookmark not defined.

5.1.6. Concluzie Error! Bookmark not defined.

5.2. 2 Clement Error! Bookmark not defined.

5.2.1. 2 Clement: scurtă introducere și rolul prezbiterilorError! Bookmark not defined.

5.2.2. Concluzie Error! Bookmark not defined.

5.3. Epistolele lui Ignațiu din Antiohia Error! Bookmark not defined.

5.3.1. Epistolele lui Ignațiu din Antiohia: scurtă introducereError! Bookmark not defined.

5.3.2. Componenta conducerii bisericii în epistolele lui Ignațiu din Antiohia Error! Bookmark not defined.

**5.3.3. Rolurile episcopului, prezbiterilor și diaconilor în cadrul comunității.....Er
ror! Bookmark not defined.**

5.3.4. Relația dintre episcop, prezbiteri și diaconi în epistolele lui Ignațiu din Antiohia Error! Bookmark not defined.

5.3.5. Responsabilitățile credincioșilor față de liderii lor: unitate și supunere..... Error! Bookmark not defined.

5.4. Concluzii Error! Bookmark not defined.

Capitolul 7 Concluzii finale..... Error! Bookmark not defined.

BIBLIOGRAFIE..... 17

Concluzii finale

Prezentul studiu – *Roluri ale conducerii bisericesti în păstrarea și transmiterea tradiției apostolice, conform Epistolelor Pastorale* – ne-a dat posibilitate să desprindem câteva concluzii importante cu privire la conducerea bisericii în comunitățile creștine din Efes, respectiv Creta. În primul rând, din studiile făcute asupra textelor EP, am dedus că ele pot fi împărțite în două mari categorii. În prima categorie, cercetătorii au studiat EP prin prisma metodelor socio-culturale, iar a doua interpretat textele EP mai mult ca pe texte parenetice ce vizează în special etica și comportamentul creștinilor, ele neavând un caracter teologic de sine stătător. Puține sunt studiile care au analizat textele EP ca pe niște epistole având teme teologice coerente și importante. În ce privește ecleziologia EP aceasta nu este considerată de cercetători o tema teologică importantă, fiind analizată de obicei doar prin prisma *noilor oficii de conducere și a interesului crescut al autorului cu privire la organizarea și conducerea bisericii și a cerințelor (nemăiîntâlnite în NT) cu privire la episcop/prezbiteri și diaconi*.

Studiul nostru a arătat, în primul rând, că *o nouă hermeneutică asupra textelor EP* duce la o înțelegere profundă a acestora, în special asupra rolurile conducătoare ale bisericii. Această nouă hermeneutică are ca punct de reper *modul în care autorul definește Biserica*, deoarece din această înțelegere decurg rolurile conducătoare ale bisericii și misiunea încredințată acestora. Am demonstrat că, pentru autorul EP, biserica este *Casa lui Dumnezeu*, o comunitate în care Dumnezeu este prezent ce își desfășoară activitatea în spațiul public (1 Tim. 1:15; Tit 1:7; 2 Tim. 2:20-21), condusă și administrată de anumiți lideri (episcop/prezbiteri), care trebuie să îndeplinească anumite criterii etice și educaționale (1 Tim. 3:1-13; Tit 1:6-9). Această perspectivă ecleziologică împărtășită de autor este profund înrădăcinată în contextul greco-roman, dar resemnificată și modelată potrivit cu perspectiva sa teologică și potrivit cu misiunea

comunității creștine de a păstra și transmite nealterată adevărata învățătură generațiilor viitoare de creștini.

Pentru demonstrarea acestei teze am propus câteva ipoteze de studiu care au stat la direcția cercetării prezente. Am pornit de la premisa că EP prezintă un creștinism aflat la o etapă de răscruce în ce privește organizarea și structura bisericii, în special în partea oficiilor conducătoare, având în vedere dispariția autorității lor fondatoare, apostolii și, în unele cazuri, însoțitorii acestora. În acest vid de autoritate apar, la orizont, diferiți învățători ce încearcă să se impună la conducerea comunităților și să-și promoveze diferite învățături care nu sunt în acord cu tradiția apostolică.

Studiul propriu-zis a început cu o analiză scurtă despre viața socio-religioasă a comunităților din EP. În această etapă am arătat că propunerile cu privire la învățătorii falși din comunitățile creștine nu au suficientă consistență. Modelul după care am supus analizei învățătorii falși din EP este compus din patru criterii de bază pe care le considerăm clarificatoare: (1) învățătura lor, (2) caracterul lor, (3) activitățile lor și (4) atitudinea autorului față de ei. Ca urmare a analizei am constatat că propunerile ca învățătorii falși să fie motivul principal al acestor scrieri sunt insuficiente pentru a putea fi argumentate. În întreg corpusul EP am găsit doar trei învățături care nu sunt în acord cu învățătura sănătoasă (interzicerea căsătoriei și abținerea de la mâncare 1 Tim. 4:3, respectiv propovăduirea unei escatologii realizate (susținerea că învierea a avut loc deja 2 Tim. 2:18). În cazul primelor două învățături, autorul are o reacție pozitivă, adică îi poruncește lui Timotei să continue să fie un exemplu în comportament și învățătură. În cazul celei de-a treia, învățătorii falși trebuie învățați în continuare, în speranța că Dumnezeu le va da pocăința, prin urmare autorul lasă deschisă posibilitatea reabilitării lor. Singura atitudine decisivă pe care autorul o menționează este cea împotriva lui Imeneu și a lui Alexandru, ambii acuzați atât de faptul că nu au păstrat nici credința – înțeleasă ca doctrină – și, pe bază de consecință, nici conștiința curată, este excomunicarea ce servește drept măsură extraordinară în anumite situații. Din analiza lor prin prisma acelor patru criterii am arătat că aceștia nu aveau o identitate clar conturată, nici o doctrină complexă, ci mai degrabă aveau înțelegeri deficitare în ce privește teologia Ap. Pavel și anumite probleme de caracter și de conduită. Aceste concluzii ne arată că problemele ridicate de către învățătorii falși sunt specifice și aferente unor comunități aflate în tranziție, în cazul comunităților EP tranziția de la autoritatea (harismatică și itinerantă) a apostolilor, la autoritatea ce are la bază mai multe criterii specifice oficiului de conducere ce se formează în EP. Problema învățătorilor falși în EP nu este problema

principală, ci una secundară. Confruntarea dintre adevărata învățătură și învățătura falsă este una reală, însă una aflată în plan secund.

De asemenea, în continuarea argumentului nostru am supus într-o analiză comparativă conceptul de οἶκος în lumea Greco-Romană analizând caracterul și componența sa și structura și valențele pe care οἶκος-ul le primește în EP. În urma punerii celor două față în față am concluzionat că autorul preia semnificativ din construcția și organizarea οἶκος-ului din lumea Greco-Romană unde era înțeles metaforic ca o entitate socială largă, formată din mai multe categorii de sociale. Acest fapt l-am demonstrat prin analiza componenței οἶκος-lui în EP. Însă, am arătat că autorul nu vede biserica doar ca pe un οἶκος, ci ca pe un οἶκος resemnificat și îmbunătățit teologic. În centrul argumentației sale se află pasajul din 1 Timotei 3:14-15 în care descrie *natura* Bisericii și implicațiile acestui fapt pentru înțelegerea de ansamblu a EP. Biserica este οἶκος-ul lui Dumnezeu, diferit radical de modul în care Ap. Pavel definește prin metafore Biserica în epistolele sale, o comunitate publică, în care autoritatea ultimă îi aparține lui Dumnezeu – apostolilor respectiv Hristos nu sunt prinși în această ordine ierarhică). Responsabili pentru administrarea și cârmuirea ei sunt episcopul/prezbiterii (două denumiri care descriu același oficiu) și, în anumite condiții, diaconii, care au menirea precisă să păstreze și să transmită nealterată tradiția apostolică așa cum au primit-o. De asemenea, am mai arătat că în această viziune ecleziologică, organizarea și structura bisericii sunt elemente care decurg natural. În EP autorul oferă îndemnuri pentru toate categoriile sociale de membri, în vederea dobândirii unui caracter și a unei mărturii demne în biserică și în societate. În ce privește strict rolurile de conducere și învățare din EP, am arătat că și acestea trebuie interpretate prin prisma viziunii despre biserică a autorului. Separarea severă a rolurilor în EP nu este cauzată de o anumite teologie antropologică (1 Tim. 2: 11-15), ci de faptul că organizarea și structura bisericii nu permit ca femeile să aibă rolurile specifice bărbaților. De asemenea, candidații pentru oficiile de conducere, cărora le erau atribuite cârmuirea și învățarea în comunități, trebuie să îndeplinească anumite condiții specifice: aderarea la învățătura adevărată, abilități de organizare și cârmuire, loialitate și fidelitate în familie, condiții etice ireproșabile și o bună mărturie din partea celor din afara bisericii.

În analiza pe care am întreprins-o conținutului tradiției apostolice am arătat că aceasta este un concept complex și cuprinde aspecte practice și doctrinare cunoscute, însă autorul adăugată anumite elemente și anumite concepte prin care își comunica viziunea în contextul respectiv. Acest fapt se întâmplă în ce privește, mai întâi, terminologia folosită pentru a descrie tradiția apostolică. Autorul folosește un limbaj tehnic (παροθήκη) menit să arate că învățătura

apostolică era deja cunoscută în comunitate și că ea este deja concepută ca o doctrină. Apoi, am arătat că autorul folosește cu precădere concepte precum „credință”, „adevăr”, „poruncă” pentru a defini, în anumite contexte, conținutul învățaturii, al doctrinei (în sens obiectiv), nu pentru a descrie credința și adevărul ca pe trăiri personale în relație cu Dumnezeu. Apoi, în ce privește conținutul teologic al tradiției apostolice am arătat că autorul operează cu anumite concepte specifice (Dumnezeu ca Mântuitor – σωτηρ) care sunt plasate în acord cu concepția sa despre Biserică. Dumnezeu cel viu dorește ca toți oamenii să fie mântuiți și să cunoască adevărul; acest proces epistemic are loc în *Casa lui Dumnezeu*, prin învățarea doctrinei sănătoase, sub înnoirea și călăuzirea Sfântului Duh reprezintă împlinirea iconomiei planului lui Dumnezeu. În ce privește manifestările liturgice ale comunității, autorul aduce în prim plan rugăciunea publică a Bisericii pentru autorități (1 Tim. 2:1-2) – unică în scrierile canonice ale NT. Această experiență a comunității de a se angaja în rugăciunea pentru autorități cu obiectivul de a trăi o viață în liniște și demnă este expresia unei comunități creștine angajate profund în viața cetății și responsabilă pentru viețuirea ei în armonie. Mijlocirea bisericii în lume și mijlocirea ei pentru lume este strâns legată de descoperirea lui Dumnezeu ca Mântuitor, prin Omul Isus Hristos. Un aspect legat de experiența interioară a bisericii îl constituie organizarea și formarea oficiului *slujitor* al văduvelor (1 Tim. 5:3-16). Acest oficiu slujitor are menirea nu doar ca văduvele să fie asistate social – cum s-a susținut de obicei – ci ele funcționează un grup organizat care, în opinia autorului, funcționează ca model de conduită și caracter. Alături de văduve sunt prezentate și diaconițele (1 Tim. 3:11), femeile în vârstă, dar și Lois, Eunice și Prisca. La polul opus, Eva este prezentată ca model biblic negativ pe care femeile creștine trebuie să-l evite.

Tot în viziunea autorului de a promova un anumit comportament etic și moral în comunitate am arătat că se substituie exigențele etice cerute candidaților pentru cei din oficiul conducător. Această noutate este prezentă doar în EP și decurge natural din modul în care autorul descrie natura bisericii și misiunea ei în lume. Pentru a arăta complexitatea cerințelor, le-am împărțit în trei categorii pentru a arăta domeniile specifice vizate: (1) în familie; (2) în comunitate și (3) în societate. La aceste categorii se adaugă elemente etice și de comportament specifice liderilor – având terminologie ce era folosită frecvent în spațiul social pentru cei ce dețineau diverse funcții în societate. De asemenea, am arătat că în acest model ecleziologic, familia (re)devine de actualitate prin prisma faptului că în jurul ei se construiește noul model ecleziologic. Liderii (episcopul/prezbiterii) trebuie să dețină o mărturie bună din partea celor ce nu sunt creștini – acest fapt arată încă o dată dimensiunea publică a bisericii și o nouă orientare specific spre exterior a bisericii. Prin listarea acestor cerințe autorul contribuie decisiv la formarea oficiului

de conducere și la validarea celor ce candidează pentru a ocupa asemenea funcții. Ca și în cazul femeilor, autorul îi prezintă pe Timotei și Tit drept modele de credință, etică și comportament pentru slujitorii care urmează după ei. Formarea oficiilor de conducere în EP este încă un indiciu că bisericile se aflau într-o etapă ulterioară perioadei apostolice, iar organizarea lor era o chestiune ce se impunea acut. Faptul să ea s-a realizat în acest mod, trebuie înțeleasă prin viziunea ecleziologică a autorului.

În ordine logică în partea a doua a lucrării după ce am arătat că o nouă hermeneutică asupra textelor EP din perspectiva naturii bisericii, am desprins acele roluri conducătoare pe care autorul le atribuie liderilor în vederea păstrării și transmiterii nealterate a tradiției apostolice. Am arătat că rolul cel mai frecvent atribuit episcopului/prezbiterilor în această viziune ecleziologică este cel didactic, de învățător, de comunicator al adevăratei învățături. Vocabularul vast care descrie această activitate cât și conținutul ei trimit către faptul că situația internă a bisericii este schimbată semnificativ, iar perpetuarea tradiției apostolice generațiilor următoare are ca mijloc activitatea didactică și activitățile sale conexe. Prin această activitate atribuită exclusiv celor din oficiul conducător am văzut cum slujirile s-au grupat în jurul anumitor persoane validate care sunt responsabile să transmită mai departe adevărata învățătură (nu oficiul sau harismele) generațiilor următoare de creștini. A doua cea mai importantă activitate a liderilor este cea de cârmuitori (Tit 1.7), prin care autorul leagă activitatea liderilor de viziunea sa ecleziologică. Episcopul/prezbiterii sunt cei ce cârmuiesc *Casa lui Dumnezeu*, aflându-se sub directa Sa autoritate. Am arătat faptul că prezbiterii responsabili cu învățătura și cârmuirea sunt remunerați (financiar) de comunitate. În calitate de conducători și învățători ai comunităților, prezbiterii/episcopul erau responsabili și pentru investirea, prin ordinare cu punerea mâinilor, a altor prezbiteri (și probabil diaconi) în vederea perpetuării tradiției creștine. Investirea prin punerea mâinilor primește în EP caracter de *validarea* pentru cei din oficiile conducătoare. În continuarea acestui rol, liderilor le revine și sarcina să disciplineze prezbiterii după anumite criterii, dar și creștinii în general. Această activitate este fondatoare în ce privește disciplinarea prezbiterilor în NT. Toate aceste roluri pe care le-am desprins și analizat sunt specifice autorului și conduc cel mai bine la îndeplinirea misiunii pe care biserica în contextul respectiv: păstrarea și transmiterea tradiției apostolice nealterate următoarelor generații de creștini. Astfel, EP prezintă cea mai avansată structură de conducere a bisericii din NT, cu criterii bine definite pentru candidați, cu roluri și atribuții specifice și cu o misiune specifică.

În partea de final a studiului nostru am supus analizei modul în care forma și structura conducătoare a bisericii au evoluat, potrivit cu câteva scrieri post apostolice (1,2 Clement și

Ignațiu din Antiohia). Pentru atingerea acestui deziderat am urmărit patru criterii: (1) componența și structura conducerii bisericii; (2) rolurile specifice ale celor din conducerea bisericii; (3) relațiile dintre cei aflați în structura de conducere și (4) responsabilitățile pe care comunitățile le aveau față de conducătorii lor.

În ce privește situația reflectată în epistola 1 Clement, am arătat că autorul militează în fața comunității pentru beneficiile pe care liderii le au în împlinirea voinței lui Dumnezeu pentru comunitate (restaurarea păcii și a armoniei). Pentru aceasta el oferă conducerii bisericii legitimitate divină în fața comunității – prezbiterii (singurii menționați) primesc autoritatea de la Dumnezeu. Nu avem o structură de conducere mai dezvoltată decât în EP. În 2 Clement autorul nu aduce noutăți cu privire la structura de conducere a bisericii și nici cu privire la rolurile celor aflați în această slujire. Singurii care sunt menționați sunt prezbiterii (întotdeauna la plural) cărora autorul le atribuie rolul de a învăța și de a îndemna comunitatea. În lipsa altor slijitori menționați, putem spune că prezbiterii erau cei care conduceau și învățau comunitatea. Chiar dacă nici în 1 Clement, nici în 2 Clement autorul nu menționează prezența și rolul diaconilor, aceștia existau cu siguranță în comunități. Omiterea lor este strâns legată de faptul că autorul nu consideră important să-i menționeze, deoarece nu fac parte din argumentarea sa.

În ce privește situația din comunitățile cărora IA le scrie aceasta s-a schimbat considerabil. Această schimbare are loc atât la nivelul structurii de conducere și la nivelul atribuțiilor specifice, cât și la tipul de relații existente între lideri și între credincioși și lideri. În viziunea lui IA, biserica este condusă de episcop (întotdeauna la singular), prezbiteri (cel mai adesea la plural) și diaconi. Episcopul se află întotdeauna primul în această ierarhie deținând locul central în săvârșirea actelor liturgice și având prioritate în conducerea bisericii. Deși s-a susținut că în epistolele sale prezbiterii nu au atât de mare importanță, ei sunt parte activă a conducerii și învățării bisericii, uneori puși pe aceeași treaptă ierarhică cu episcopul. Diaconii, ultimii în ierarhia conducerii, sunt implicați și ei activ în aparatul de conducere, fiind responsabili cu învățătura, activitatea lor socială este pusă în umbră. Un alt element de noutate este relația dintre episcop, prezbiteri și diaconi. De multe ori, în virtutea primatului său, episcopului trebuie să i se supună atât prezbiterii, cât și diaconii. Însă, din unele referințe reiese faptul că relația dintre episcop și prezbiteri nu este uniformă de supunere, ci ei sunt puși pe aceeași treaptă ierarhică. Acest fapt ne arată că monoepiscopatul este încă în proces de instituire, nu este încă format în totalitate. În ansamblul ei, conducerea comunităților creștine conform lui IA primește legitimitate divină – episcopul, prezbiterii și diaconii sunt reprezentanți ai lui

Dumnezeu, Hristos, respectiv ai apostolilor – să slujească pentru a consolida bisericile aflate în plină luptă cu ereziile.

În finalul concluziilor aş dori să menţionez că pe această linie hermeneutică aplicată textelor EP se pot dezvolta alte studii care încă nu sunt dezvoltate. De pildă, un domeniu care nu este explorat este suficient în EP este domeniul eticii pe care autorul o promovează. În studiul nostru am arătat cum temele teologice principale ale EP sunt într-o strânsă legătură cu modul în care autorul defineşte Biserica. Prin urmare, se pot efectua studii despre modul în care autorul conceptualizează şi sistematizează etica în acord cu natura Bisericii. De asemenea, o temă teologică puţin explorată din perspectivă ecleziologică este tema Dumnezeu ca Mântuitor (σωτηρ), care este strâns legată, în opinia noastră, de misiunea Bisericii. Atât misiunea Bisericii cât şi etica promovată de autor pot fi studiate din perspectivă ecleziologică pentru a putea vedea implicaţiile pentru teologia creştină, dar şi pentru practica Bisericii în viaţa de zi cu zi.

BIBLIOGRAFIE

Surse clasice

Aeneas Tacticus, *Asclepiodotus, Onasander* (LCL, 156), Illinois Greek Club (trad.), London, HUP, 1962.

Aristotel, *Etica Nicomahică*, Petecel Stella (trad.), Bucureşti, Iri, 1998.

Aristotel, *Politica* (ed.3), Alexander Baumgarten (trad.), Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2015.

Cyprian, *The Epistles of Cyprian* în *ANF*, v. 5.

Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, (Radu Hîncu şi Vladimir Iliescu trad.), Bucureşti, Editura Sport, Turism, 1981.

Ehrman, Bart D. (ed. & trad.), *The Apostolic Fathers, vol. 1: 1 Clement, 2 Clement, Ignatius, Policarp and Didache* (LCL, 24), Cambridge/London, HUP, 2003.

Eusebius, *Hist. Eccl.* (LCL, 153), vol. 1, Kirop Lake (trad.), Cambridge, HUP, 1926.

- Lightfoot, J.B.**, *The Apostolic Fathers: Clement, Ignatius, and Polycarp* (second edition), 1/1, Peabody, MA, Hendrickson, 1989.
- Lightfoot**, *The Apostolic Fathers, Clement, Ignatius, and Polycarp* (second edition), 2/1, Peabody, MA, Hendrickson, 1989
- Lucian**, *vol V* (LCL) 302, A. M. Harmon (trad), Cambridge, MA, HUP, 1972.
- Lucian** din Samosata, *Scrieri Alese* (trad. Radu Hîncu), Clasicii Literaturii Universale, București, Editura de Stat pentru literatură și artă, 1960.
- Pausanias**, *Description of Greece: Books III-V* (LCL 188), W.S. Jones & H.A. Ormerod (trads.), Cambridge, MA/London, HUP, 1926.
- Philo**, *On the Special Laws* 4.135, vol. 8 (LCL, 342) F. H. Colson (trad.), Cambridge, MA/London, HUP, 1939.
- Philostratus**, *Apollonius of Tyana, Letters of Appolonius, Ancient Testimonia, Eusebiu's Reply to Hierocles* (LCL, 458) Christopher P. Jones (trad.), Cambridge, MA, HUP, 2005.
- Pliny**, *Letters II*, (LCL, 59), William Melmoth & W.M.L. Hutchinson (trads.), London/NY, William Heinemann/G.P. Putnam's Sons, 1915.
- Pliny**, *Natural History*, vol. 2, Books 3-7, (LCL, 352) H. Rackham (trad.), Cambridge, MA/London, HUP, 1942.
- Plutarch**, *Moralia III*, 206 A (3) Frank Cole Babbitt (trad.) (LCL, 245), Cambridge/London, HUP, 1931.
- Polybios**, *Istории*, vol. 1. (Virgil Popescu, trad.), București, Editura Științifică, 1966.
- Polybius**, *The Histories*, vol. 3: books 5-8 (LCL, 224) (W. R. Paton, trad.), London/New York, William Heinemann/G.P. Putnam's Sons, 1923.
- Strabo**, *Geography, Books 10-112*, (LCL, 211), Horace L. Jones (trad.), HUP, Cambridge, Massachusetts, 1928.
- Strabo**, *Geography, Books 13-14*, (LCL, 241), Horace L. Jones (trad.), HUP, Cambridge, Massachusetts, 1929.

Strabon, *Geografia*, vol. 2, Felicia Vanț-Ștef (trad.), Întreprinderea Poligrafică, Cluj, 1974, pp. 442-462

Strabon, *Geografia*, vol. 3, Felicia Vanț-Ștef (trad.), Cluj, Întreprinderea Poligrafică.

Dicționare

A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature (trd. ed.) Bauer, W., F. W. Danker, W. F. Arndt & F. W. Gingrich (eds.), Chicago, University of Chicago Press, 2000.

A Greek-English Lexicon, Liddell, Henry G., Scott, Robert, and Stuart-Jones, Henry, Oxford, Clarendon Press, 1960.

Anchor Bible Dictionary, David Noel Freedman (ed.), 6 vol., NY, Doubleday, 1992.

New International Dictionary of New Testament Theology and Exegesis, Silva, Moisés (rev. ed.), 5 vol., (second edition), Grand Rapids, MI, Zondervan, 2014.

The Concise Greek-English Lexicon of the New Testament, Danker, Frederick William & Krug, Kathryn (eds.), Chicago and London, The University of Chicago Press, 2009.

Theological Dictionary of the New Testament, G. Kittel and G. Friedrich (eds.), G.W. Bromiley (trad.), 10 vol., Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1964-1976.

Theological Lexicon of the New Testament, vol. 2, ἐμπ-ὀψω, Spicq, Ceslas, (James D. Ernest ed. & trad.), Peabody, MA, Hendrickson, 1994.

Bibliografie selectivă

- Aageson**, James W., “Genesis in Deutero-Pauline Epistles” in *Genesis in the New Testament*, Maarten J. J. Menken & Steve Moyise (eds.), (LNTS, 466), London/New York, Bloomsbury T&T Clark, 2012, pp. 117-129.
- Aageson**, James W., *Paul, the Pastoral Epistles, and the Early Church* (LPT), Grand Rapids, MI, Baker Academic, 2008.
- Bakke**, O. M., “*Concord and Peace*”: *A Rhetorical Analysis of the First Letter of Clement with an Emphasis on the Language of Unity and Sedition* (WUNT 2/143), Tübingen, J.C.B. Mohr Paul Siebeck, 2001.
- Bakke**, O. M., *When Children Became People: The Birth of Childhood in Early Christianity*, Minneapolis, Fortress Press, 2005.
- Balch**, David, *Let Wives be Submissive: The Domestic Code in 1 Peter* (SBLMS, 26), Atlanta, Georgia, Scholar Press, 1981.
- Balla**, Peter, *The Child-Parent Relationship in the New Testament and its Environment* (WUNT, 155), Tübingen, J.C.B Mohr Paul Siebeck, 2003.
- Balsdon**, J. P. V. D., *Roman Women: Their History and Habits*, London, Bodley Head, 1962.
- Barnard**, L.W., “The Background of St. Ignatius of Antioch” in *VC* 17, 1963, pp. 193-206.
- Barrett**, C.K., *The Pastoral Epistles*, Oxford, Clarendon Press, 1963.
- Bartchy**, S. Scott, “Slave and Slavery in the Roman World” in *The New World of the New Testament: Cultural, Social and Historical Context*, Joel B. Green & Lee Martin McDonald (eds.), Grand Rapids, Baker Academic, 2013, pp. 169-178.
- Batovici**, Dan (coord), *Părinții apostolici: 1 & 2 Clement și Păstorul lui Herma* (ediție bilingvă), Iași, Polirom, 2010.
- Batovici**, Dan, “Contrasting Ecclesial Functions in the Second Century” in *Augustinianum* 51/ 2, 2011, pp. 303-314.
- Bauer**, Walter *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Philadelphia, Fortress Press, 1971.

- Bauernfeind, O.**, “αὐθάδης” in *TDNT*, v. 1, pp. 508-509.
- Bauernfeind, O.**, “ἐντεύξις” in *TDNT*, v. 8, pp. 238-245.
- Bauernfeind, O.**, “νηφάλιος” in *TDNT*, v. 4, pp. 936-941.
- Baugh, Steven M.**, “Savior of All People”: 1 Tim. 4:10 in Context” in *WTJ* 54, 1992, pp. 331-340.
- Beebe, H. K.**, “Domestic Architecture and the New Testament”, in *BibA*, 38 (1975), pp. 89-103.
- Behm, J.**, “νουθεσία” in *TDNT*, v. 4, pp. 1119-1022.
- Belleville, Linda L.**, “Christology, the Pastoral Epistles, and Commentaries” in *On the Writing of the New Testament Commentaries: Festschrift for Grant Osborne on the Occasion of his 70th Birthday*, Stanley E. Porter & Eckhard J. Schnabel (eds.), Leiden, Brill, 2013, pp. 317-336.
- Belleville, Linda L.**, “Women in Ministry” in *Two Views on Women Ministry*, James R. Beck & Craig Blomberg (eds.), Grand Rapids MI, Zondervan Publishing House, 2001, pp. 75-154.
- Belleville, Linda L.**, *Women Leaders and the Church: Three Crucial Questions*, Grand Rapids MI, Baker Books, 2000.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas**, *The Social Construction of Reality*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1981.
- Bertram, G.**, “ἀναστρέφω” in *TDNT*, v. 7, pp. 719-729.
- Bertram, G.**, “ζυγόν” in *TDNT*, v. 2, pp. 897-898.
- Bertram, G.**, “θεοσέβεια” in *TDNT*, v. 3, pp. 123-128.
- Bertram, G.**, “παιδεύω, παιδεια” in *TDNT*, v. 5, pp. 596-636.
- Beyer, H. W.**, “διάκονος” in *TDNT*, v. 2, pp. 88-93.
- Beyer, H. W.**, “ἐπίσκοπος” in *TDNT*, v. 2, pp. 599-622.
- Beyer, H. W.**, “ἕτερος” in *TDNT*, v. 2, pp. 702-704.
- Bianco, M. G.**, “Deaconesses” in *EAC vol. 1 A-E*, Angelo Di Berardino (ed.), Downers Grove, IL, InterVarsity Press, 2014, pp. 671-672.

- Blomberg**, Craig L., “Neither Hierarchalist nor Egalitarian: Gender Roles in Paul” in *Two Views on Women Ministry*, James R. Beck & Craig Blomberg (eds.), Grand Rapids MI, Zondervan Publishing House, 2001, pp. 329-372.
- Bornkamm**, G., “πρεσβύτερος” in *TDNT*, v. 6, pp. 651-683.
- Bowman Jr**, R. M., “Jesus Christ, God Manifest: Titus 2:13 Revisited” in *JETS* 51/4 (december), 2008, pp. 733-752.
- Bowman**, Ann L., “Women in Ministry” in *Two Views on Women Ministry*, R. James, & Craig Blomberg (eds.), Grand Rapids MI, Zondervan Publishing House, 2001, pp. 239-299.
- Bradley** Keith R., *Discovering the Roman Family: Studies in Roman Social History*, New York, OUP, 1991.
- Bradley**, Keith R., *Slaves and Masters in the Roman Empire: A Study in Social Control*, New York, OUP, 1984.
- Brent**, Allen, *Ignatius of Antioch: A Martyr, Bishop and the Origin of Episcopacy*, London/New York, T&T Clark International, 2007.
- Brown**, Peter R. L., *The Body and Society: Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity* (CCR), (Second edition), New York, Columbia Press University, 2008.
- Brown**, Rosalind, “Expanding the Theological Foundation of Diacon’s Ministry” in *Ecclesiology* 13, 2017, pp. 197-223.
- Büchsel**, F., “ἐλέγχω” in *TDNT*, v. 2, pp. 473-476.
- Büchsel**, F., “ἡγέομαι” in *TDNT*, v. 2, pp. 907-908.
- Bultmann**, R., “αἰδοῦς“, *TDNT*, v. 1, pp. 169-171.
- Bultmann**, R., “ἀληθεία” in *TDNT*, vol 1, pp. 238-247.
- Bultmann**, R., “γνώσις” in *TDNT*, v. 1, pp. 689-714.
- Bultmann**, R., “πιστεύω” in *TDNT*, v. 6, pp. 174-228.
- Bultmann**, R., *Theology of the New Testament* (2 vol), Kendrick Grobel (trad.), Waco, Texas, BUP, 2007.

- Burk**, Denny, “New and Old Departures in Translation of ἀθεντεῖν in 1 Timothy 2:12” in *Women in the Church: An Interpretation & Application of 1 Timothy 2:9-15* in Andreas J. Köstenberger & Thomas R. Schreiner (eds.) trd ed., Wheaton, IL, Crossway, 2016, pp. 279-296.
- Burke**, Patrick, “The Monarchical Episcopate at the End of the First Century” in *JES*, v. 7, 1970, pp. 499-518.
- Burtchaell**, James Tunstead, *From Synagogue to Church: Public Services and Offices in the Earliest Christian Communities*, Cambridge, CUP, 1992.
- Cairns**, Douglas L., *Aidōs: The Psychology and Ethics of Honor and Shame in Ancient Greek Literature*, Oxford, OUP, 1993.
- Campbell**, R. A., “Identifying the Faithful Sayings in the Pastoral Epistles” in *JNTS* 54, 1994, pp. 73-86.
- Campbell**, R. A., “Καὶ μάλιστα οικείων: A New Look at 1 Timothy 5.8”, in *NTS* 41, 1995, pp. 157-160.
- Campbell**, R. A., *The Elders: Seniority within Earliest Christianity*, Edinburgh, T & T Clark, 1994.
- Clark**, Mathew, “The Pastoral Epistles” in *A Biblical Theology of the Holy Spirit*, Trevor J. Burke & Keith Warrington (eds.), London, SPCK, 2014, pp. 213-225.
- Clarke**, Andrew D., *A Pauline Theology of Leadership*, London/New York, T & T Clark, 2008.
- Clarke**, Andrew D., *Serve the Community of the Church*, Grand Rapids, Eerdmans, 2000.
- Clarke**, Kevin M., ““Being Bishoped by” God: The Theology of the Episcopacy According to St. Ignatius of Antioch” in *Nova et Vetera* English Edition, vol. 14, nr. 1, 2016, pp. 227-243.
- Clouse**, Bonnidell & **Clouse** Robert G., (eds.), *Women in Ministry: Four Views*, Downers Grove IL, IVP, 1989.

- Cohick**, Lynn H., “Women, Children, and Families in the Greco-Roman World” in *The New World of the New Testament: Cultural, Social and Historical Context*, Joel B. Green & Lee Martin McDonald (eds.), Grand Rapids, Baker Academic, 2013, pp. 179-187
- Cohick**, Lynn H., *Women in the World of the Earliest Christians: Illuminating Ancient Ways of Life*, Grand Rapids, Baker Academic, 2009.
- Collins**, John N., *Re-interpreting the Ancient Sources*, Oxford/NY, OUP, 1990.
- Collins**, Raymond F., *I & II Timothy and Titus: A Commentary*, Louisville/London, WJKP, 2002.
- Colson**, F. H., ““Myths and Genealogies”: A Note on the Polemic of the Pastoral Epistles”, in *JTS* 19, 1918, pp. 265-171.
- Constantineanu**, Corneliu *Trăiți în pace: dimensiunea socială a reconcilierii în teologia paulină*, Oradea/Cluj Napoca, Casa Cărții/Risoprint, 2013.
- Couser**, Greg A., “The Sovereign Savior of 1 and 2 Titus” in *Entrusted with the Gospel: Paul’s Theology in The Pastoral Epistles*, Andreas J. Köstenberger & Terry L. Wilder (eds.), Nashville, TN, B&H Academic, 2010, pp. 107-136.
- Couser**, Greg A., “God and Christian Existence in the Pastoral Epistles: Toward Theological Method and Meaning” in *NovT* XLII, 3 2000, pp. 262-283.
- Couser**, Greg A., *God and Christian Existence in 1 and 2 Timothy and Titus* (teză de doctorat nepublicată), Aberdeen, 1992.
- Couser**, Gregory A., “How Firm a Foundation: The Ecclesiology of 2 Timothy 2:19-21” in *BSac* 173, Oct-Dec, 2016, pp. 460-475.
- Craig** A. Smith, *2 Timothy* (RANBC), Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2016.
- Cullmann**, Oscar, *Christ and Time: The Primitiv Christian Conception of Time and History*, Philadelphia, Fortress Press, 1950.
- D’Ambra**, Eve, *Private Lives, Imperial Virtues: The Frieze of the Form Transitorium in Rome*, Princeton, PUP, 1993.

- Daube**, David, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, New York, Arno Press, 1973.
- Davies**, J. G., “Deacons, Deaconesses and the Minor Order in Patristic Period” in *JEH*, 14, 1963, pp. 1-15.
- Delling**, Gerhard, “ἀργός” in *TDNT*, v. 1, pp. 452-454.
- Dibelius**, Martin și **Conzelman**, Hans, *The Pastoral Epistles*, Philip Buttolph & Adela Yarbro (trad), Hermeneia, Philadelphia, Fortress Press, 1972.
- Dixon**, Suzane, *The Roman Mother*, Norman and London, University of Oklahoma Press, 1987.
- Dodd**, C. H., *The Apostolic Preaching and its Developments*, London, Hodder & Stoughton, 1963.
- Dodd**, C. H., *The Johannine Epistles* (MNTC), London, Hodder & Stoughton, 1946.
- Donaldson**, James, *Woman: Her Position and Influence in Ancient Greece and Rome, and Among Early Christians*, London, Logmans, Green and Co., 1907.
- Donelson**, Lewis R., *Pseudepigraphy and Ethical Argument in the Pastoral Epistles* (HUT, 22), Tübingen, Mohr Siebeck, 1986.
- Donfried**, Karl Paul, *The Setting of Second Clement in Early Christianity*, (SuplNovumT, 38), Leiden, Brill, 1974.
- Dorani**, Dan, *Women in Ministry: What the Bible Teach*, Wheaton IL, Crossway Books, 2003.
- Dunn**, James D. G. , *Christology in the Making: A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation*, Grand Rapids, Eerdmans, 1996.
- Dunn**, James D. G., “The First and Second Letters to Timothy and the Letter to Titus” in *NIB*, v. 11, Leander E. Keck (ed.), Nashville, Abingdon Press, 2000, pp. 775-880.
- Easton**, Burton Scott, *The Pastoral Epistles*, New York, Charles C. Sons, 1947.

- Edwards**, J. Christopher, "The Christology of Titus 2:13 and 1 Tim. 2:5" in *TynBul*, 62/1, 2011, pp. 141-147.
- Ehrhardt**, Arnold, *The Apostolic Succession in the First Two Century of the Church*, Eugene, OR, Wipf & Stock, 2009 (first edition, 1953 by Lutterworth Press).
- Ellicott**, Charles J., *A Critical and Grammatical Commentary on the Pastoral Epistles with a Revised Translation*, Eugene OR, Wipf & Stock Publishers, 1998.
- Ellis**, E. Earle, *The Making of the New Testament Documents*, Leiden/Boston/Köln, Brill, 1999.
- Eubank**, Nathan, "Almsgiving is 'the Commandment': A Note on 1 Timothy 6:6-19" in *NTS* 58, 2011, pp. 144-150.
- Evans**, Mary J., *Women in the Bible: An Overview of All the Crucial Passages on Women's Role*, Downers Grove, IL, InterVarsity, 1983.
- Fairbairn**, Patrick, *A Commentary on 1 & 2 Timothy and Titus*, Edinburgh/Carlisle, The Banner of Truth Trust, 1956.
- Fatum**, Lone, "Christ Domesticated: The Household Theology of the Pastorals as Political Strategy" in *The Formation of the Early Church*, Jostein Ådna (ed.) (WUNT, 183), Tübingen, Mohr Siebeck, 2005, pp. 175-204.
- Fee**, Gordon D., *1 and 2 Timothy, Titus* (NIBC), Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers, 1988.
- Fee**, Gordon D., *God's Empowering Presence: The Holy Spirit in the Letters of Paul*, Peabody, MA, Hendrickson Publishers, 1994.
- Fee**, Gordon D., *Pauline Christology: An Exegetical-Theological Study*, Peabody, MA, Hendrickson Publishers, 2007.
- Fee**, Gordon, *Paul's Letter to Philippians* (NICNT), Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1995.

- Ferguson, E.**, “Laying of the Hands, Its Significance in Ordination”, *JTS* 26, 1975, pp. 1-12.
- Ferguson, E.**, “Ordain, Ordination” in *ABD* v. 5, Londra, Doubleday, 1992, p. 39.
- Ferguson, E.**, “Τόπος in 1 Timothy 2:8”, in *RQ* 33, 1991, pp. 65-73.
- Ferguson, E.**, “Wine as a Table-Drink in the Ancient World” in *RQ* 13, no. 3, 1970, pp. 141-153.
- Ferguson, E.**, *Backgrounds of Early Christianity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2003.
- Finley, Moses I.**, *Economie antică*, Iulia Dumitrache & Iulian Moga (trads.), Iași Editura Universității din Iași, 2014.
- Fiore, Benjamin**, *The Function of Personal Example in the Socratic and Pastoral Epistles* (AnBib, 105), Rome, Biblical Institute Press, 1986.
- Fiore, Benjamin**, *The Pastorals Epistles: First Timothy, Second Timothy, Titus*, (SP, vol. 12) Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2009.
- Fiorenza, E. S.**, *In Memory of Her: A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*, New York, Crossroad, 1994.
- Fitzmyer, Joseph A.**, “The Savior God” in *The Forgotten God: Perspectives in Biblical Theology; Essays in Honor of Paul J. Achtemeier on the Occasion of his Seventy-fifth Birthday*, A. Andrew Das & Frank Matera (eds.), Louisville/London, Westminster John Knox Press, 2002, pp. 181-195.
- Fitzmyer, Joseph**, *The Acts of the Apostles: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB, 31), New Haven/London, YUP, 1998.
- Foerster, W. & Schäferdieck, K.**, “Σατανᾶς” in *TDNT*, v. 7, pp. 151-165
- Foerster, W.**, “διάβολος” in *TDNT*, v 2, pp. 75-81.
- Foerster, W.**, “σεμνος” in *TDNT*, v. 7, pp. 185-196.
- Foster, Paul**, “Christ and the Apostles in the Epistles of Ignatius of Antioch” in *Early Christian Communities Between Ideal and Reality*, Mark Grundeken & Joseph Verheyden (eds.), Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, pp. 108-126.
- Foster, W. and Fohrer, G.**, “σωτήρ” in *TDNT*, v. 7, pp. 1003-1021.

- Fowl**, Stephen E., *The Story of Christ in the Ethics of Paul: An Analysis of The Function of the Hymnic Material in the Pauline Corpus* (JSNTSs 36), Sheffield, Sheffield Academic Press, 1990.
- Friedrich**, G., “εὐαγγελίζομαι” in *TDNT* v. 2, pp. 707-737.
- Friedrich**, G., “κῆρυξ” in *TDNT*, v. 3, pp. 683-718.
- Fuller**, J. W., “Of Elders and Triads in 1 Timothy 5.19:25” in *NTS* 29, 1983, pp. 258-263.
- Furnish**, Victor, *Theology and Ethics in Paul*, Nashville, TN, Abingdon Press, 1968.
- Galtier**, P., “La réconciliation des pécheurs dans la première épître Timothée,” *RSR* 39, 1951, pp. 317–20.
- Garland**, Robert, *Religion and the Greeks*, London, Duckworth, 2001.
- Garnsey**, Peter, “Slave on Business”, in *Roma* 1, 1982, pp. 105-108.
- Gehring**, Roger W., *House Church and Mission: The Importance of Household Structures in Early Christianity*, Peabody, MA, Hendrickson Publishers, 2004.
- Genade**, Aldred A., *Persuading the Cretans: A Text Generated Persuasion Analysis of the Letter to Titus*, Eugene, Oregon, Wipf & Stock, 2011.
- Gill**, Malcolm, *Jesus as Mediator: Politics and Polemic in 1 Timothy 2:1-7*, Oxford, Peter Lang, 2008.
- Gilliam**, Paul R. III, *Ignatius of Antioch and the Arian Controversy* (SupVirgChris, 140), Leiden/Boston, Brill, 2017.
- Glancy**, Jennifer A., *Slavery in Early Christianity*, New York, OUP, 2002.
- Golden**, Mark, *Childhood in Classical Athens*, Baltimore, JHUP, 1990.
- Goodrich**, John K., “Overseers as Stewards and the Qualifications for Leadership in the Pastoral Epistles” in *ZNW* 104, 2013, pp. 77-97.
- Goodrick**, Edward W., “Let’s Put 2 Timothy 3:16 Back in the Bible” in *JETS* 25/4, dec. 1982, pp. 479-487.

- Gorman, Michael J.**, *Abortion and the Early Church: Christian, Jewish and Pagan Attitudes in the Greco-Roman World*, Downers Grove, Illinois, InterVarsity Press, 1982.
- Grant, Robert M. & Graham, Holt H.**, *The Apostolic Fathers: A New Translation and Commentary, vol. 2*, Toronto/NY/London, Thomas Nelson & Sons, 1965.
- Greeven, H.**, “δέησις” in *TDNT* v. 2, pp. 40-42
- Greeven, H.**, “προσευχή” in *TDNT* v. 2, pp. 775-808.
- Gritz, Sharon H.**, *Paul, Women Teachers, and the Mother Goddess at Ephesus: A Study of 1 Timothy 2:9-15, in Light of the Religious and Cultural Milieu of the First Century*, Lanham MD, University Press of America, 1991.
- Grumm, Meinert H.**, “Translating *kêrrusô* and Related Verbs“ in *BT* 21/4, 1970, pp. 176-197.
- Grundmann, W.**, “ἀνέγκλητος” in *TDNT*, v. 1, pp. 356-357.
- Grundmann, W.**, “δοκιμάζω” in *TDNT*, v. 2, pp. 255-260.
- Grundmann, W.**, “ἐγκρατεια”, in *TDNT*, v. 2, pp. 339-342.
- Grundmann, W.**, “στήκω“ in *TDNT*, v. 7, pp. 636-653.
- Grundmann, W.**, “φιλάγαθον” in *TDNT*, v. 1, p. 18.
- Gundry, Robert H.**, “The Form, Meaning and Background of the Hymn Quoted in 1 Timothy 3:16” in *Apostolic History and the Gospel. Biblical and Historical Essays Presented to F.F. Bruce*, W. Ward Gasque & Ralph P. Martin (eds.), Exeter, The Paternoster Press, 1970, pp. 204-222.
- Guthrie, Donald**, *Epistolele pastorale* (TNTC), Oradea, Scriptum, 2013.
- Guthrie, Donald**, *New Testament Theology*, Downers Grove, IL, IVP, 1983.
- Häfner, Gerd**, “Deuteronomy in the Pastoral Epistles” in *Deuteronomy in the New Testament: The New Testament and the Scriptures of Israel*, Steve Moyise & Maarten J. J. Menken (eds) (LNTS 358), London/New York, T & T Clark International, 2007, pp. 136-151.

- Hagner, D. A.**, *The New Testament: A Historical and Theological Introduction*, Grand Rapids, Baker Academic, 2012.
- Hagner, D. A.**, *The Use of Old and New Testaments in Clement of Rome* (NTS, 34), Leiden, Brill, 1973.
- Ham, Clay**, “The Christ Hymn in 1 Timothy 3:16” in *SCJ*, Fall, 2000, pp. 209-228.
- Hanse, F.**, “ἀντέχω (-ομαι)” in *TDNT*, v. 2, pp. 827-828.
- Hanson, A. T.**, *The Pastoral Epistles* (NCBC), Grand Rapids, Eerdmans, 1982.
- Hanson, A.T.**, “The Use of the Old Testament in the Pastoral Epistles” in *IBS* 3, 1981, pp. 203-209.
- Harder, G.**, “ἄφθαρτος” in *TDNT*, v. 9, pp. 93-106.
- Hare, Douglas R. A.**, *The Theme of Persecution of Christians in the Gospel According to the St Matthew*, (SNTSMS, 6), Cambridge, CUP, 1967.
- Harris, M.J.**, “A Brief Response to: The Christology of Titus 2:13 and 1 Tim. 2:5, by J. Christopher Edwards” in *TyBul* 62/1, 2011, pp. 149-150.
- Hauck, F.** “μένω” in *TDNT*, v. 4, pp. 574-576.
- Hendriksen, William, *1&2 Thessalonians, 1&2 Timothy and Titus* (NTC), Carlisle, Pennsylvania, The Banner Of Truth Trust, 1983.
- Hermansen, Gustav** *Ostia: Aspects of Roman City Life*, Edmonton, Alberta, The University of Alberta Press, 1982.
- Hoag, Gary G.**, *Wealth in Ancient Ephesus and the First Letter to Timothy: Fresh Insight from Ephesiaca by Xenophon of Ephesus* (BBRS, 11), Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns, 2015.
- Hoehner, Harold W.**, *Ephesians: An Exegetical Commentary*, Grand Rapids, Baker Academic, 2002.
- Hoklotubbe, T. Christopher**, *Civilized Piety: The Rhetoric of Pietas in the Pastoral Epistles and Roman Empire*, Waco, TX, Baylor University Press, 2017.

- Holmes, J. M.**, *Text in a Whirlwind: A Critique of Four Exegetical Devices at 1 Timothy 2.9-15* (JSNTSS, 196; SNTG, 7), Sheffield, Sheffield Academic Press, 2000.
- Holmes, Michael W.** (ed.), *The Apostolic Fathers in English* (3rd edition), Grand Rapids, MI, Baker Academic, 2006.
- Horell, David G.**, "From adelphoi to oikos Teou: Social Transformation in Pauline Christianity", in *JBL*, 120, pp. 293-311.
- Houlden, J.L.**, *The Pastoral Epistles: 1 and 2 Timothy, Titus*, London/Philadelphia (TPINTC), SCM Press/Trinity Press International, 1989.
- House, H. Wayne**, "Biblical Inspiration in 2 Tim. 3:16" in *BSac* 137 no 545, jan-mar 1980, pp. 54-63
- Hubbard, Moyer V.**, "Greek Religion" in *The New World of the New Testament: Cultural, Social and Historical Context*, Joel B. Green & Lee Martin McDonald (eds.), Grand Rapids, Baker Academic, 2013, pp. 105-123.
- Huizenga, Annette Bourland**, *Moral Education for Women in Pastoral and Pythagorean Letters: Philosophers of the Household* (SNT, 147), Leiden/Boston, Brill, 2013.
- Hultgren, Arland J.**, *1-2 Timothy, Titus, and 2 Thessalonians* (ACNT), Minneapolis, MI, Augsburg Publishing House, 1984.
- Hunter, David G.**, "A Man of One Wife: Patristic Interpretations of 1 Timothy 3:2, 3:12, and Titus 1:6 and the Making of Christian Priesthood", in *Annali di storia dell'esegesi*, 32 no 2 Jul - Dec 2015, pp. 333-352.
- Irwin, B.P.**, "The Laying of the Hands in 1 Timothy 5:22: A New Proposal," in *BBR* 18, 2008, pp. 123-129.
- Jemna, Dănuț-Vasile**, "The *Aphtharsia* in the Pauline Thought: A Biblical Anthropological Perspective" in *Sacra Scripta* X, 2012/1, pp. 69-97.

Sumney, Jerry, “God Our Savior: The Theology of the 1 Timothy” in *LTQ* 36 no 1 2001, pp. 31-41

Jewett, Paul K., *Man as Male and Female*, Grand Rapids, Eerdmans, 1975.

John Hrisostom, *Homily 16 on Timothy*, v. 22, *NPNF*.

Johnson, L. T., *Letters to Paul's Delegates: 1 Timothy, 2 Timothy, Titus* (NTCC, 4), Pennsylvania, Trinity Press International, 1996.

Johnson, L.T., *The First and Second Letters to Timothy: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB, 35a), NY/London, Doubleday, 2001.

Jouette, Bassler M., “The Widows’ Tale: A Fresh Look at 1 Tim 5:3-16” in *JBL* 103, no. 1 (March 1984), pp. 23-41.

Justin Martyr, *1 Apology* 1.67 in *ANF*, vol. 1, Alexander Roberts & James Donaldson (eds.), Edinburgh/Grand Rapids, T&T Clark/Eerdmans, 1993.

Karris, Robert J., “The Background and Significance of the Polemic of the Pastoral Epistles”, in *JBL*, 92, 1973, pp. 549-564.

Kartzow, Marianne Bjelland, *Gossip and Gender: Othering of Speech in the Pastoral Epistles*, (BZMW, 164), Berlin/New York, Walter de Gruyter, 2009.

Keener, Craig S., “Women in Ministry” in *Two Views on Women Ministry*, James R. Beck & Craig Blomberg (eds.), Grand Rapids MI, Zondervan Publishing House, 2001, pp. 25-70.

Keener, Craig S., *Paul, Women & Wives: Marriage and Women’s Ministry in the Letters of Paul*, Peabody MA, Hendrickson Publishers, 1992.

Kelly, J. N. D., *A Commentary on the Pastoral Epistles* (BNTC), London, A. & C. Black, 1963.

Kidd, Reggie M., *Wealth and Beneficence in the Pastoral Epistles* (SBL, 122), Atlanta, Scholar Press, 1990.

Kim, H. B., “The Interpretation of μάλιστα in 1 Tim. 5:17”, in *NovT* 46, 2004, pp. 360-368.

King, Karen L., *What is Gnosticism?*, Cambridge, HUP, 2003.

Klein, Hans “Paulus als Verkündiger, Apostel und Lehrer in den Pastoralbriefen” in *Sacra Scripta: Journal of the Centre for Biblical Studies* 12/1, 2004, pp. 43-63.

Kloppenborg, John S., “Pneumatic Democracy and the Conflict in 1 Clement” in *Early Christian Communities Between Ideal and Reality*, Mark Grundeken & Joseph Verheyden (eds.), (WUNT, 342), Mohr Siebeck, Tübingen, 2015, pp. 61-81.

Knight, George W., *The Faithful Sayings in the Pastoral Epistles*, Grand Rapids, Baker Book, 1979.

Knight, George W., *The Pastoral Epistles: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC), Grand Rapids/Carlisle, Eerdmans/The Paternoster Press, 1992.

Knox, J., *Philemon Among the Letters of Paul*, London, Collins, 1960.

Koet, Bart J., “Isaiah 60:17 As a Key for Understanding the Two-Fold Ministry of ἐπίσκοποι and διάκονοι According to First Clement (Clem. 42:5)” in *The Scripture of Israel in Jewish and Christian Tradition: Essays in Honour of Maarten J.J. Menken* (SNT, 148), Bart J. Koet, Steve Moyise & Joseph Verheyden (eds.), London/Boston, Brill, 2013, pp. 354-362.

Koet, Bart J., “The Bishop and His Deacons. Ignatius of Antioch’s View of Ministry: Two-fold or Three-fold?” in *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*, Bart J. Koet, Edwina Murphy & Esko Ryökäs (eds.), (WUNT, 2/479), Tübingen, Mohr Siebeck, 2018, pp. 170-187.

Köstenberger, Andreas J., *Commentary on 1-2 Timothy & Titus* (BTCP), Nashville, TN, Holman Reference, 2017.

Kowalski, Waldemar, *The Reward, Discipline, and Installation of Church Leaders: An Examination of 1 Timothy 5:17-22*, 2005 (teză de doctorat susținută la Universitatea Gloucestershire, octombrie, 2005, nepublicată)

- Krause**, Debora, *1 Timothy* (Readings: A New Biblical Commentary), London/New York, T & T Clark International, 2004.
- Kroeger**, Richard Clark & Kroeger, Catherine Clark *I Suffer Not a Woman: Rethinking 1 Timothy 2:11-15 in Light of Ancient Evidence*, Grand Rapids, Baker Books, 1992.
- Kümmel**, W. Georg, *Introduction to the New Testament* (ed. rev.), Howard Clark **Kee** (trad.), Nashville, Abingdon Press, 1975.
- Ladd**, G. E., *A Theology of the New Testament* (second edition), Grand Rapids, Eerdmans, 1993.
- Lake**, Agnes K., “The Origin of the Roman House”, in *JA*, (1937), pp. 597-601.
- Lampe**, G.W.H. (ed), *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1961.
- Lappenga**, Benjamin J., “‘Zealots for Good Works’: The Polemical Repercussions of the Word ζηλωτήν in Titus 2:14” in *CBQ*, 75/4 oct., 2013, pp. 704-718.
- Lappenga**, Benjamin J., *Paul’s Language of Ζηλος: Monosemy and the Rhetoric of Identity and Practice* (BIS, 137), Leiden, Brill, 2015.
- Lau**, Andrew Y., *Manifest in Flesh: The Epiphany Christology of the Pastoral Epistles* (WUNT 2, 86), Tübingen, J.C.B. Mohr Paul Siebeck, 1996.
- Lea**, Thomas D. & Griffin, jr., Hayne P., *1, 2 Timothy, Titus* (NAC), Nashville, TN, Broadman Press, 1992.
- Liefeld**, Walter L., *1 and 2 Timothy, Titus* (NIVAC), Grand Rapids, Zondervan, 1999.
- Lock**, Walter *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles* (ICC), New York, Charles Scribner’s Sons, 1924.
- Löhr**, Hermut, “The Epistles of Ignatius of Antioch” in *The Apostolic Fathers: An Introduction*, Wilhem Pratscher (ed.), Waco, TX, BUP, 2010, pp. 91-115
- Lona**, Horacio E., *Der erste Clemensbrief* (KAV, 2), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.
- Loshe**, E., “χήρα” in *TDNT*, v. 9, pp. 440-465

- Lotz**, John-Paul, *Ignatius and Concord: The Background and Use of the Language of Concord in the Letters of Ignatius of Antioch*, (PS, v. 8), NY, Peter Lang, 2007.
- Luck**, Ulrich, “σωφοσύνη” in *TDNT*, v. 7, pp. 1097-1104.
- Lüdemann, Gerd, *Heretics: The Other Side of Early Christianity*, John Bowden (trad.), London, SCM, 1996.
- MacDonald**, D., “Virgins, Widows, and Paul in Second Century Asia Minor”, Society of Biblical Literature 1979, Seminar Papers, vol. 1. (ed.) P. J. Achtemeier; SBLASP 16; Missoula: Scholars, 1979, pp. 169-184
- MacDonald**, Denis R., *The Legend and the Apostle: The Battle for Paul in Story and Canon*, Philadelphia, Fortress Press, 1983.
- MacDonald**, Margaret Y., “A Place of Belonging: Perspectives on Children from Colossians and Ephesians” in *The Child in the Bible* (ed. gen.) Maria J. Bunge, Grand Rapids/Cambridge, Eerdmans, 2008, pp. 278-304.
- MacDonald**, Margaret Y., *The Pauline Churches: A Socio-historical Study of Institutionalization in the Pauline and Deutero-Pauline Writings* (SNTSMS Series, 60), Cambridge, CUP, 2004.
- MacLeod**, David J., “Christology in Six Lines: An Exposition of 1 Timothy. 3:16” in *BSac* 159 July-september 2002, pp. 334-348.
- MacMullen**, Ramsay, *Roman Social Relations*, New Haven, YUP, 1974.
- Magee**, Gregory S., “Uncovering the “Mystery” in 1 Timothy 3” in *TRINJ* 29 NS, 2008, pp. 247-265.
- Maier**, Harry O., *The Social Setting of the Ministry as Reflected in the Writings of Hermas, Clement and Ignatius* (ESCJ/SCJ, 12), Waterloo, Wilfried Laurier University Press, 2002.
- Malherbe**, Abraham, “Christ Jesus Came into the World to Save Sinners: Soteriology in the Pastoral Epistles” in *Salvation in the New Testament:*

Perspectives on Soteriology (SNT, 121), J. G. Van der Watt (ed.) Leiden, Brill, 2005, pp. 331-358.

Malherbe, Abraham, “*Medical Imagery in the Pastoral Epistles*”, in W. Eugene March (ed.), *Texts and Testaments: Critical Essays on the Bible and Early Christian Fathers. A Volume in Honor of Stuart Dickson Currie*, San Antonio, TX: Trinity University Press, 1980, pp. 19-35.

Malherbe, Abraham, “The Virtus Feminarum in 1 Timothy 2:9-15” in *Scripture and Traditions: Essays on Early Judaism and Christianity in Honor of Carl L. Holladay*, Patrick Gray & Gail R. O’Day (SNT, 129), Leiden/Boston, Brill, 2008, pp. 459-477.

Malina, Bruce, *New Testament World: Insight from Cultural Anthropology*, Louisville, KY, WJKP, 1993.

Mappes, David. A., “Moral Virtues Associated with Eldership” in *BSac* 160, 2003, pp. 202-218.

Markschies, Christoph, *Gnosis. An Introduction* (John Bowden trad.), London, New York, T & T Clark, 2003.

Marshall, H. I., “Salvation in the Pastoral Epistles” in *Frühes Christentum* (Herman Lichtenberger ed.), vol. 3 of *Geschichte-Tradition-Reflexion*, Hubert Cancik, Herman Lichtenberger & Peter Schäfer (eds.), Tübingen, J.C.B. Mohr, 1996, pp. 449-469.

Marshall, H. I., “Salvation, Grace and Works in the Later Writings in the Pauline Corpus” in *NTS* 43, 1996, pp. 39-58.

Marshall, H. I., “The Holy Spirit in the Pastoral Epistles and the Apostolic Fathers” in *The Holy Spirit and Christian Origins: Essays in Honor of James D. G. Dunn*, Graham N. Stanton, Bruce W. Longenecker & Stephen C. Barton (eds.), Grand Rapids, Eerdmans, 2004, pp. 257-269.

Marshall, H. I., “Universal Grace and Atonement in the Pastoral Epistles” in *The Grace of God, the Will of Man*, Charles Pincock (ed.), Grand Rapids, Zondervan, 1989, pp. 51-69.

- Marshall**, H. I., *A Critical and Exegetical Commentary on the Pastoral Epistles* (ICC), London, Bloomsbury T & T Clark, 2004.
- Martin**, Dale B., *Slavery as Salvation: The Metaphor of Slavery in Pauline Christianity*, New Haven & London, YUP, 1990.
- Martin**, Ralph P., “Some Reflections on New Testament Hymns” in *Christ the Lord: Studies in Christology Presented to Donald Guthrie*, Leicester, IVP, 1982, pp. 37-49.
- Martin**, Ralph P., *Worship in the New Testament*, Grand Rapids, Eerdmans, 1975.
- Maurer**, C., “παραθήκη” in *TDNT*, v. 8, pp. 162-164.
- McDonald**, James I. H., *Kerygma and Didache: The Articulation and Structure or the Earliest Christian Message* (SNTSMS, 37) Cambridge/New York, CUP, 1980.
- McGinn**, T. A. J., *Prostitution, Sexuality, and the Law in Ancient Rome*, Oxford, OUP, 1998.
- McGowan**, Andrew B. McGowan, *Ancient Christian Worship: Early Church Practices in Social, Historical, and Theological Perspective*, Grand Rapids, Baker Academic, 2014.
- McKay**, A. G., *Houses, Villas and Palace in the Roman World*, Ithaca, Cornell University Press, 1975.
- McLaren**, James S., “Jews and the Imperial Cult: From Augustus to Domitian”, *JSNT* 213 (2005), pp. 257-278.
- McRay**, John, *Archeology and the New Testament*, Grand Rapids, Baker Books, 1991.
- Meeks**, Wayne, *First Urban Christian: The Social World of the Apostle Paul*, New Haven, YUP, 1983.
- Meier**, John P., “Presbyteros in the Pastoral Epistles” in *CBQ* 35, no 3, July, 1973, pp. 323-345.

- Merkel**, Helmut, *Die Pastoralbriefe* (DNTD, 9/1), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- Merkle**, Benjamin L., “Are the Qualifications for Elders or Overseers Negotiable” in *BibSac* 171, 2014, pp. 172-188
- Merkle**, Benjamin L., “Ecclesiology in the Pastoral Epistles” in *Entrusted with the Gospel: Paul’s Theology in the Pastoral Epistles*, Andreas J. Köstenberger & Terry L. Wilder (eds.), Nashville, TN, B&H Publishing Group, 2010, pp. 173-198.
- Merkle**, Benjamin L., *The Elder and Overseer: One Office in the Early Church* (SBL, 57), NY, Peter Lang, 2003.
- Merz**, Annette, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus: Intertextuelle Studien zur Intention und Rezeption der Pastoralbriefe* (NTOA, 52), Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht/Fribourg, Academic Press, 2004.
- Michaelis**, Wilhelm, “ὄραω” in *TDNT*, v. 5, pp. 315-382.
- Michel**, O., “οἰκονόμος” in *TDNT*, v. 5, pp. 149-153.
- Michel**, O., “οἰκός” in *TDNT*, v. 5, pp. 119-159.
- Mihoc**, Vasile, “The Final Admonition to Timothy: 1 Tim. 6.3-21” in *1 Timothy Reconsidered*, K.P. Donfried (ed.) COP, 18, Leuven, Peeters, 2008, pp. 135-152.
- Miller**, James D., *The Pastoral Letters as Composite Documents* (SNTSMs, 93), Cambridge, CUP, 1997.
- Minear**, Paul S., *Images of the Church in the New Testament*, Philadelphia, The Westminster Press, 1960.
- Mitchell**, M. M., “Corrective Composition, Corrective Exegesis: The Teaching on Prayer in 1 Tim. 2:1-15” in *1 Timothy Reconsidered*, K. P. Donfried (ed.), COP, 18, Leuven, Peeters, 2008, pp. 41-62.
- Moo**, Douglas, “What Does It Mean Not to Teach of Have Authority Over Man? 1 Timothy 2:11-15” in *Recovering Biblical Manhood & Womanhood: A*

- Response to Evangelical Feminism*, John Piper & Wayne Grudem (eds.), Wheaton IL, Crossway Books, 2006, pp. 179-193.
- Moriarty**, W., “1 Clement’s View of Ministerial Appointments in the Early Church” in *VC* 66, 2012, pp. 115-138.
- Moule**, C. F. D., *The Birth of the New Testament*, London, Adam & Charles Black, 1962.
- Mounce**, William D. *Pastoral Epistles* (WBC, 46), Nashville, Thomas Nelson Publisher, 2000.
- Murphy O’Connor**, Jerome, “2 Tim Contrasted with 1 Timothy and Titus” in *RB* 98, (1991), pp. 515-416.
- Murphy-O’Connor**, Jerome, *St. Paul’s Ephesus: Texts and Archeology*, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press, 2008.
- Nathan**, Geoffrey, *The Family in the Late Antiquity: The Rise of Christianity and the Endurance of Tradition*, London & New York, Routledge, 2000.
- Nielsen**, C. M., “Scripture in the Pastoral Epistles”, in *PRS* 7, 1980, pp. 4-23;
Novum Testamentum Graece, E. Nestle, B. Aland and K. Aland (eds.), 28th ed., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012
- O’Brien**, Peter T., “Biserică, II, Pavel” in *Dicționarul Noului Testament: un compendiu de învățătură biblică contemporană într-un singur volum* (Daniel G. Reid, ed.), Oradea, Casa Cărții, 2008, p. 99.
- O’Brien**, Peter T., *The Epistle to the Philippians* (NIGTC), Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1991.
- Oberlinner**, L., *Die Pastoralbriefe. Kommentar zum ersten Timotheusbrief* (HThK XI/2), Freiburg, Basel, Wien, Herder, 1994.
- Oden**, Thomas C., *First and Second Timothy and Titus* (Interpretation), Louisville, KN, WJKP, 1989.
- Oepke**, A., “ἀπατάω” in *TDNT*, v 1, pp. 384-385.
- Oepke**, A., “καθίσταμι” in *TDNT*, v 3, pp. 444-446.

- Oepke**, A., “μεσίτης” in *TDNT*, v 4, pp. 598-624.
- Origen**, *Commentary on the Epistle to the Romans, books 6-10* (Thomas P. Schenk trad.), Washington, D.C., The Catholic University of America Press, 2002.
- Osborne**, Grant R., “Moving Forward on our Knees: Corporate Prayer in the New Testament” in *JETS* 53/2, june 2010, pp. 243-267.
- Osiek**, Carolyn și Balch, David, *Families in the New Testament World*, Westminster, John Knox, 1997.
- Page**, Sidney T. H., “Satan: God’s Servant” in *JETS* 50/3, 2007, pp. 449-465.
- Page**, Sydney H.T., “Marital Expectations of Church Leaders in the Pastoral Epistles” in *JSNT* 50, 1993, pp. 105-120.
- Paker**, J. E., *The Insulae of Imperial Ostia*, (MAAR, v. 31), 1971.
- Paschke**, Boris A., “The *cura morum* of the Roman Censors as Historical Background for the Bishop and Deacon Lists of the Pastoral Epistles” in *ZNW* 98, 2007, pp. 105-119.
- Perkins**, Larry J., *The Pastoral Letters: A Handbook on the Greek Text*, Waco, Texas, BUP, 2017.
- Peterson**, Erik, “Ekklesia. Studien zum altkirchlichen Kirchenbegriff” in *Ausgewählte Schriften. Sonderbn*, Barbara Nichtweiß & Hans-Ulrich Weideman (eds.), Würzburg, Echter, 2010.
- Philippi**, Paul, “Diakonie I” in Michael Wolter & Michael Schröter (eds.), *Theologische Realenzyklopädie* brand VII: Chlodwing – Dionysius Areopagita, Berlin/NY, W. de Gruyter, 1981, pp. 626-644.
- Philon** din Alexandria, *Viața lui Moise* (Ioan Acsan trad.), București, Hasefer, 2003.
- Piscuc**, Dumitru & Conțac, Emanuel, “Bărbatul unei singure soții”: aplicarea contextual-polemică a unei exigențe neotestamentare în interpretarea lui

- Martin Luther, respectiv Jean Calvin” in *Pleroma: studii și cercetări teologice* anul XIX, nr. 2, 2017, pp. 39-52.
- Piscuc**, Dumitru & Jemna, Dănuț-Vasile, “Rugăciunea publică a Bisericii pentru autorități, conform 1 Tim. 2:1-4” in *Poporul lui Dumnezeu și societatea: Cercetări biblice* (Hans Klein ed.), Sibiu, Astra Museum, 2018, pp. 107-122.
- Plummer**, Alfred, *The Pastoral Epistles* 3rd (The Expositor’s Bible), London, Hodder & Stoughton, 1891.
- Poirier**, J. C., “Spirit-Gifted Callings in the Pauline Corpus, part I: The Laying of the Hands” in *JBPR* 1, 2009, pp. 83-99.
- Pomeroy**, Sarah, *Goddeesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity*, New York, Schocken Books, 1995.
- Poythress**, V. S., “The Meaning of μάλιστα in 2 Tim. 4:13 and Related Verses” in *JTS*, 53, 2000, pp. 523-532.
- Pratscher**, Wilhelm, “The Second Epistle of Clement” in *The Apostolic Fathers: An Introduction*, Wilhelm Pratscher (ed.), Waco, TX, BUP, 2010, pp. 77-81.
- Quinn**, J. D. & Waker, William C., *The First and Second Letters to Timothy* (ECC), Grand Rapids/Cambridge, Eerdmans, 2000.
- Quinn**, J. D., “Tertullian and 1 Timothy 5:22 on Imposing Hands: Paul Galtier Revisited” in *StPatr: Papers presented to the Tenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1987*, E. A. Livingston (StPatr 21, Leuven, Peeters Press, 1987, pp. 268-270.
- Quinn**, J. D., “The Holy Spirit in the Pastoral Epistles” in *Sin, Salvation, and the Spirit: Commemorating the Fiftieth Year of the Liturgical Press*, Daniel Durken (ed.), Collegeville, Minnesota, The Liturgical Press, 1979, pp. 345-368.
- Quinn**, Jerome D., *The Letter to Titus: A New Translation with Notes and Commentary and An Introduction to Titus* (AB, 35), NY, Doubleday, 1990.

- Rademaker**, Adriaan, *Sophrosyne and the Rhetoric of Self-Restraint: Polysemy and Persuasive Use of an Ancient Greek Value Term* (Mnemosyne Sup 259, Leiden, Brill, 2005).
- Rednic**, Georgel, “Der Charismatische Charakter des Priestertums in den Pastoralbriefen” în *Sacra Scripta* VIII, 2, 2010, pp. 218-236.
- Rednic**, Georgel, *Harismeale în Biserica Primară: o perspectivă paulină*, Alma Mater, Cluj-Napoca, 2010.
- Reicke**, B., “προϊστημι” in *TDNT*, v. 6, pp. 700-703.
- Rengstorf**, K. F., “διδάσκαλία” in *TDNT*, v. 2, pp. 160-162.
- Rengstorf**, K. F., “διδάσκω” in *TDNT*, v. 2, pp. 135-148.
- Rengstorf**, K. F., “μανθανέτω” in *TDNT*, v. 4, pp. 390-413.
- Rengstorf**, K. F., “νομοδιδάσκαλος” in *TDNT*, v. 2, p. 159.
- Reuman**, J., ‘Stewards of God’: Pre-Christian Religious Application of *Oikonomos* in Greek”, in *JBL* 77, 1958, pp. 339-349.
- Riddle**, Donald W., “Early Christian Hospitality: A Factor in the Gospel Transmission” in *JBL* 57, no 2, 1938, pp. 141-154.
- Riddle**, Donald W., “Hebrews, First Clement, and the Persecution of Domitian” in *JBL*, vol. 43, nr. 3-4, 1924, pp. 329-348.
- Roloff**, J., *Der erste Brief an Timotheus*, (EKK, XV), Zurich, Benziger, 1988.
- Rossé**, Gérard, *Faptele Apostolilor: comentariu exegetic și teologic* (SB, 35), Silvestru-Robert Bălan (trad.), Iași, Sapienția, 2016.
- Rudolph**, Kurt, *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism*, San Francisco, Harper, 1987.
- Saarinen**, Risto, *The Pastoral Epistles with Philemon and Jude*, (BTCB), Grand Rapids, Brazos Press, 2008.
- Saller**, Richard P., *Patriarchy, Propriety and Death in the Roman Family* (CSPEST, 25), Cambridge, CUP, 1994.
- Saller**, Richard P., *Personal Patronage Under the Early Empire*, Cambridge, CUP, 1982.

- Saucy**, Robert L., “The Husband of one Wife” in *BSac*, 131, 1974, pp. 229-240.
- Schlier**, H., “αιρετικον” in *TDNT*, v. 1, pp. 180-185.
- Schlier**, H., “αιρετικός” in *TDNT*, v. 1, pp. 180-184.
- Schlier**, H., “ἀποστασία” in *TDNT*, v.1, pp. 513-514
- Schmidt**, K. L., “ἐκκλησία” in *TDNT*, v. 3, pp. 501-536.
- Schmithals**, Walter, “The Corpus Paulinum and Gnosis” in A. H. B. Logan and A. J. M. Wedderburn (eds.), *The New Testament and Gnosis: Essays in Honour of R. McL. Wilson*, Edinburgh, T & T Clark, 1983, pp. 107-124.
- Schmitz**, O., “παραγγέλλω” in *TDNT*, v. 5, pp. 761-765.
- Schneider** J., “προσέρχομαι” in *TDNT*, v. 2, pp. 683-684.
- Schneider** J., “τίμα, τιμάω” in *TDNT*, v. 8, pp. 169-180
- Schnelle**, Udo, *Theology of the New Testament* (M. Eugene Boring trad.), Grand Rapids, Baker Academic, 2007.
- Schoedel**, William R., *Ignatius of Antioch: A Commentary on the Letters of Ignatius of Antioch* (Hermeneia), Philadelphia, Fortress Press, 1985.
- Schreiner**, Thomas R., “An Interpretation of 1 Timothy 2:9-15: A Dialogue with Scholarship” in *Women in the Church: A Fresh Analysis of 1 Timothy 2:9-15*, Andreas J. Köstenberger, Thomas R. Schreiner, and H. Scott Baldwin (eds.), Grand Rapids MI, Baker Books, 2016, pp. 163-225.
- Schreiner**, Thomas R., “An Interpretation of 1 Timothy 2:9-15: A Dialogue with Scholarship” in *Women in the Church: A Fresh Analysis of 1 Timothy 2:9-15*, Andreas J. Kostenberger, Thomas R. Schreiner, and H. Scott Baldwin (eds.), Grand Rapids MI, Baker Books, 2016, pp. 105-154.
- Schreiner**, Thomas R., “Women in Ministry” in *Two Views on Women Ministry*, James R. Beck & Craig Blomberg (eds.), Grand Rapids MI, Zondervan Publishing House, 2001, pp. 177-232.
- Schrenk**, G., “βούλομαι” in *TDNT*, v. 1, pp. 629-637.
- Schrenk**, G., “διαλογισμός”, in *TDNT*, v. 2, pp. 93-98.

- Schrenk, G.**, “δικαιοσύνη” in *TDNT*, v. 2, pp. 174-225
- Schrenk, G.**, “θέλω” in *TDNT*, v. 3, pp. 44-62.
- Schrenk, G.**, “ἐντολή”, in *TDNT*, v. 2, pp. 545-556.
- Schrenk, Gottlob**, “δικαιοω” in *TDNT*, v. 2, pp. 211-219.
- Schürer, Emil**, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, vol. III.i (175 BC-AD 135), rev. & ed by G. Vermes, F. Millar, Martin Goodman, Edinburgh, Bloomsbury T & T Clark, 2014.
- Schürer, Emil**, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, vol. II (175 BC-AD 135), rev. & ed by G. Vermes, F. Millar, M. Black, and P. Vermes, Edinburgh, Bloomsbury T & T Clark, 2015.
- Schweizer, E.**, “πνεῦμα” in *TDNT*, v. 6, pp. 332-452.
- Schweizer, E.**, *Church Order in the New Testament* (SBT, 32) Naperville, Alec R. Alleson, 1961.
- Skeat, T. C.**, “‘Especially the Parchements’: A Note on 2 Tim 4:13,” in *JTS* 30, 1979, pp. 173-177.
- Smith, Claire S.**, *Pauline Communities as ‘Scholastic Communities’: A Study of the Vocabulary of ‘Teaching’ in 1 Corinthians, 1 and 2 Timothy and Titus* (WUNT 2/335), Mohr Siebeck, Tübingen, 2012.
- Smith, Graig A.**, *Timothy’s Task, Paul’s Prospect: A New Reading of 2 Timothy*, Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2006.
- Soare Gh. I.**, *Forma de conducere în Biserica creștină în primele 3 veacuri*, București, Tipografia Carpați, 1938.
- Soare, Constantin I.**, “Ierarhia bisericească după Epistolele Sfântului Apostol Pavel” in *ST* seria II, anul XXIII, nr. 7-8 (septembrie-octombrie), 1971, pp. 497-505.
- Soden, H.F. von**, “ἀδελφος” in *TDNT*, v 1, pp. 145-146.
- Solevåg, Anna Rebecca**, *Birth of Salvation: Gender and Class in Early Christian Childbearing Discourse* (BI, 121), Leiden/Boston, Brill, 2013.

- Spicq**, Ceslas, *Les Épîtres Pastorals*, v. 1, Paris, J. Gabalda et Cie, 1947.
- Spicq**, Ceslas, *Les Épîtres Pastorals*, v. 2, Paris, J. Gabalda et Cie, 1947.
- Spyridakis**, S.V., *Cretica: Studies on Ancient Crete*, New York, Aristide Caratzas, 1992.
- Stählin**, “παραιτέομαι” in *TDNT*, v. 1, pp. 191-195.
- Stählin**, G., “ὄργη” in *TDNT*, v. 5, pp. 419-447.
- Stählin**, G., “φιλόξενος” in *TDNT*, v. 5, pp. 1-36.
- Stark**, Alonzo R., *The Christology of the Apostolic Fathers*, Chicago, The University of Chicago Press, 1912.
- Stauffer**, E., “γαμεω” in *TDNT*, v. 1, pp. 648-657.
- Stepp**, Perry L., *Leadership Succession in the World of the Pauline Circle* (NTM, 5), Sheffield, Sheffield Phoenix Press, 2005.
- Stewart-Sykes**, Alistair (ed.), *The Didascalia Apostolorum: An English Version*, Studia Traditionis Theologiae, Exploration in Early and Medieval Theology, v.1, Turnhout, Brepols Publishers, 2009.
- Stewart-Sykes**, Alistair, *From Prophecy to Preaching: A Search for the Origins of the Christian Homily*, (SupVigCris, 59), Leiden, Boston/Köln, Brill, 2001.
- Stewart**, Alistair C., *Original Bishop: Office and Order in the First Christian Communities*, Grand Rapids, MI, Baker Academic, 2014.
- Stiefel**, Jennifer H., “Women Deacons in 1 Timothy: A Linguistic and Literary Look at ‘Women Likewise’ . . . (1 Tim. 3:11)” in *NTS* v. 41, 1995, pp. 442-457.
- Strecker**, Georg, *Theology of the New Testament* (M. Eugene Boring trad.), Louisville, WJKP, 2000.
- Strelan**, Rick, *Paul, Artemis and the Jews in Ephesus* (BZNW, 80), Berlin, De Gruyter, 1996.
- Stuhlmacher**, P., *Biblical Theology of the New Testament*, Daniel P. Bailey (trad.), Grand Rapids, Eerdmans, 2018.

- Sullivan**, Francis A., *From Apostles to Bishops: The Development of Episcopacy in the Early Church*, NY/Mahwah, The Newman Press, 2001.
- Sumney**, Jerry L., ‘*Servants of Satan*’, ‘*False Brothers*’ and Other Opponents of Paul (JSNTSup 188), Sheffield, Sheffield Academic Press, 1999.
- Sumney**, Jerry L., “Those Who “Ignorantly Deny Him”: The Opponents of Ignatius of Antioch” in *JECS*, v. 1, 1993, pp. 345-365.
- Swinson**, L. Timothy, *What is Scripture? Paul’s Use of Graphé in the Letters to Timothy*, Eugene, OR, Wipf & Stock Publishers, 2014.
- Tellbe**, Mikael, *Christ-Believers in Ephesus: A Textual Analysis of Early Christian Identity Formation in a Local Perspectives* (WUNT, 242), Tübingen, Mohr Siebeck, 2009.
- Terinte**, Ciprian Flavius, “Darurile duhovnicești și unitatea Bisericii, conform cu Ef. 4:1-16” in *Cercetări Biblice, AUBR*, anul 4/2, 2010, pp. 34-45.
- Terinte**, Ciprian Flavius, *Conducerea bisericească în scrierile Noului Testament*, Oradea, Casa Cărții, 2016.
- Terinte**, Ciprian-Flavius, *Viața bisericii conform metaforelor pauline*, Oradea, SBR, 2010.
- Tertulian**, *Despre botez*, Policarp Pârvuloiu (trad.), București, EIBMBOR, 2012.
- Thiering**, Barbara E., “*Mebaqqer and Episcopos* in the Light of the Temple Scroll” in *JBL* 100/1, 1981, pp. 59-74.
- Thompson**, James W., *Church According to Paul: Rediscovering the Community Conformed to Christ*, Grand Rapids, MI, Baker Academic, 2004.
- Thornton**, Dillon T., “Satan as Adversary and Ally in the Process of Ecclesial Discipline: The Use of Prologue of Job in 1 Corinthians 5:5 and 1 Timothy 1:20” in *TynBul* 66.1, 2015, pp. 137-151.
- Thornton**, Dillon T., *Hostility in the House of God: An Investigation of the Opponents in 1 and 2 Timothy* (BBRS, 15), Indiana, Eisenbrauns, 2016.
- Tipei**, Ioan, “Mântuirea femeii prin naștere de copii” in *Studii exegetice în Noul Testament* (ed.2), București, Pleroma, 2015, pp. 134-149.

- Tipei**, John F., *Punerea mâinilor: Semnificația actului în Sfânta Scriptură și în literatura Greco-Romană*, Oradea, Cartea Creștină, 2002.
- Tipei**, John, “Relația dintre harisme și oficiul eclezial în Noul Testament” in *Pleroma: studii și cercetări teologice*, XII, nr. 1, iunie 2010, pp. 119-166.
- Towner**, P. H., “1-2 Timothy and Titus” in *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*, G. K. Beale & D. A. Carson (eds.), Grand Rapids, Baker Academic, 2007, pp. 891-918.
- Towner**, P. H., “Gnosis and Realized Eschatology in Ephesus (Of the Pastoral Epistles) and the Corinthian Enthusiasm” in *JSNT* 31, 1987, pp. 95-124.
- Towner**, P. H., “Pauline Theology or Pauline Tradition in the Pastoral Epistles: The Question of Method” in *TynBul* 46.2, 1995, pp. 287-314.
- Towner**, P. H., “The Function of the Public Reading of Scripture in 1 Tim 4:13 in Biblical Tradition” in *SBJT* 7, 2003, pp. 44-54.
- Towner**, P. H., *The Goal of Our Instruction: The Structure of Theology and Ethics in the Pastoral Epistles*, (JSNTSs, 34), Sheffield, JSOT Press, 1989.
- Towner**, P. H., *The Letters to Timothy and Titus* (NICNT), Grand Rapids, Eerdmans, 2006.
- Trebilco**, Paul, “The Province and Cities of Asia” in *The World of the New Testament: Cultural, Social, and Historical Context*, Joel B. Green & Lee Martin McDonald (eds.), Grand Rapids, MI, Baker Academic, 2013, pp. 501-521.
- Trebilco**, Paul, “The Significance and Relevance of the Spirit in Pastoral Epistles” in *The Holy Spirit and Christian Origins: Essays in Honor of James D. G. Dunn*, Graham N. Stanton, Bruce W. Longenecker & Stephen C. Barton (eds.), Grand Rapids, Eerdmans, 2004, pp. 241-256.
- Trebilco**, Paul, *Self-designations and Group Identity in the New Testament*, Cambridge, CUP, 2012.
- Trevett**, Christine, “Prophecy and Anti-Episcopal Activity: A Third Error Combated by Ignatius?” in *JEH*, v. 34, no. 1, 1983, pp. 1-18.

- Troeltsch**, E., *The Social Teaching of the Christian Churches*, 2 vol., New York, MacMillan Company, 1931.
- van Neste**, Ray, *Cohesion and Structure in the Pastoral Epistles* (LNTS, 280), London, T & T Clark, 2004.
- Verner**, David. C., *The Household of God: The Social World of the Pastoral Epistles* (SBLDS, 71), Chico, California, Scholar Press, 1983.
- Verzan**, Sabin, *Epistola Sfântului Apostol Pavel către Tit: introducere, traducere, comentariu și teologie*, București, EIBMBOR, 1994.
- Verzan**, Sabin, *Epistola Întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel: introducere, traducere și comentariu*, EIBMBOR, 1990.
- von Campenhausen**, Hans, *Ecclesiastical Authority and Spiritual Power in Church of the First Three Centuries*, Peabody, MA, Hendrickson, 1997.
- Wainwright**, Geoffrey & **Tuker**, Karen B. Westerfield (eds.), *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford, OUP, 2005.
- Walker**, Kevin K., “Who Appered to Whom? Another Look at 1Tim. 3:16b” in *Pleroma XVI* nr. 2, 2014, pp. 45-66.
- Wall**, R. W., “Salvation’s Bath by the Spirit: A Study of Titus 3:5b-6 in Its Canonical Setting”, in *The Spirit and Christ in the New Testament and Christian Theology: Essays in Honor of Max Turner*, I. H. Marshall, V. Rabens, and C. Bennema (eds.), Grand Rapids, Eerdmans, 2012, pp. 198-212.
- Wall**, Robert W. & **Stelle**, Richard B., *1 & 2 Timothy and Titus* (THNTC), Grand Rapids, MI, Cambridge, Eerdmans, 2012.
- Wallis**, Ian G., *The Faith of Jesus Christ in Early Christian Traditions* (SNTS Ms, 84), Cambridge, CUP, 1995.
- Waters**, Kenneth L., “Saved Through Childbearing: Virtues as Children in 1 Timothy 2:11-15” in *JBL* 123/4 2000, pp. 703-735.
- Welborn**, L. L., “On the Date of the First Clement” in *BR*, vol. 29, 1984, pp. 35-54.

- Werner**, Foerster., “εὐσεβεία” in *TDNT*, v. 7, pp. 175-191.
- Wiedemann**, Thomas, *Adults and Children in the Roman Empire*, London, Routledge, 1989.
- Wieland**, George M., “Roman Crete and Letter to Titus” in *NTS* 55, 2009, pp. 338-354.
- Wieland**, George M., “The Function of Salvation in the Letters to Timothy and Titus” in *Entrusted with the Gospel: Paul’s Theology in the Pastoral Epistles* (Andreas J. K. & Terry L. Wilder (eds.)), pp. 153-172.
- Wieland**, George M., *The Significance of Salvation: A Study of Salvation Language in the Pastoral Epistles*, Bletchley, MK, Paternoster, 2006.
- Wiles**, Gordon P., *Paul’s Intercessory Prayers: The Significance of the Intercessory Prayer in the Letters of Paul* (SNTSMS, 24), Cambridge, CUP, 1974.
- Winter**, Bruce W., *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Woman and the Pauline Communities*, Grand Rapids, MI/Cambridge, UK, Eerdmans, 2003.
- Winter**, W. Bingham, “Prayer” in *DPL* (Gerald F. Hawthorne & Ralph P. Martin eds.), Downers Grove, IL, IVP, 1993, pp. 730-733.
- Witherington** III, Ben, *Letters and Homilies for Hellenized Christians, vol. 1: A Socio-Rhetorical Commentary on Titus, 1-2 Timothy and 1-3 John*, Downers Grove, Illinois, IVP Academic, 2006.
- Witherington** III, Ben, *Women in the Earliest Church*, (SNTSMS, 59), Cambridge, CUP, 1988.
- Wolfe**, B. Paul, “The Sagacious Use of Scripture” in *Entrusted with the Gospel: Paul’s Theology in the Pastoral Epistles*, Andreas J. Köstenberger & Terry L. Wilder (eds.), Nashville, TN, B&H Publishing, 2010, pp. 199-218.
- Wolfe**, B. Paul, *The Place and Use of Scripture in the Pastoral Epistles* (Ph. D. diss, University of Aberdeen, 1990).

- Wolters**, Al, “The Meaning of Autenteo” in *Women in the Church: An Interpretation & Application of 1 Timothy 2:9-15* in Andreas J. Köstenberger & Thomas R. Schreiner (eds.) trd edition, Wheaton, IL, Crossway, 2016, pp. 65-115.
- Yarbrough**, Mark M., *Paul’s Utilization of Preformed Traditions in 1 Timothy: An Evaluation of the Apostle’s Literary, Rhetorical and Theological Tactics* (JSNTSs, 417), London, T & T Clark, 2010.
- Yarbrough**, Rober W., *The Letters to Timothy and Titus* (PNTC), Grand Rapids/London, Eerdmans/Apollos, 2018.
- Young**, F., “On ἐπίσκοπος and πρεσβύτερος” in *JTS* 45, 1994, pp. 142-148.
- Young**, F., *The Theology of the Pastoral Letters*, Cambridge, CUP, 1994.
- Zamfir**, K. & Verheyden, Joseph, “Text-Critical and Intertextual Remarks on 1 Tim 2:8-10” in *NT* 50, 2008, pp. 376-406.
- Zamfir**, K., “Is the ekklesia a Household of God? Reassessing the Noption of οἶκός θεοῦ in 1 Tim 3:15” in *NTS* 60 (2014), pp. 511-528.
- Zamfir**, K., “Once More About the Origins and Background of the New Testament *Episkopos*” in *Sacra Scripta* X, 2 (2012), pp. 202-222.
- Zamfir**, K., *Loialitatea civică și cultul imperial din perspectiva scrierilor nouestamentare* (teză de abilitare nepublicată), Cluj-Napoca, UBB, 2014.
- Zamfir**, K., *Men and Women in the Household of God: A Contextual Approach to Roles and Ministries in the Pastoral Epistles*, NTOA/SUNT, 103, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.
- Zamfir**, K., Smith, Craig A., *Timothy’s Task, Paul’s Prospect: A New Reading of 2 Timothy* (NTM 12), Sheffield: Sheffield Phoenix, 2006 (recenzie) in *ETHL* 85.1, 2009, pp. 190-194.
- Zehr**, Paul M., *1&2 Timothy, Titus* (BCBC), Pennsylvania, Herald Press, 2009.
- Zizioulas**, Ioannis, *Euharistie, Episcop, Biserică* (Ioan Valentin Istrate & Geanina Chiriac trad.), București, Basilica, 2009.

EDCR – Biblia Ediția Dumitru Cornilescu Revizuită, 2019.

VDC – Biblia Ediția Dumitru Cornilescu, 1924.

*Statutul Cultului Creștin Penticostal – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din
România, București, 1999.*

*Statutul Cultului Creștin Penticostal – Biserica lui Dumnezeu Apostolică din
România, București, 2008.*